

Příspěvky k ústecké vlastivědě

číslo 13

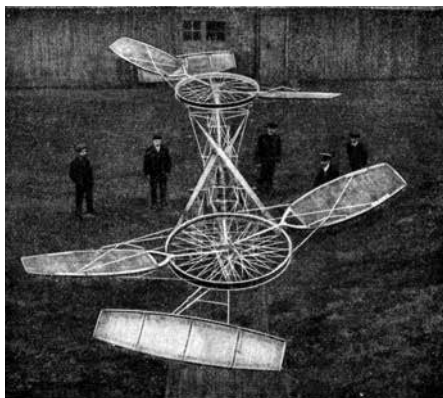
Muzeum města Ústí nad Labem

2016

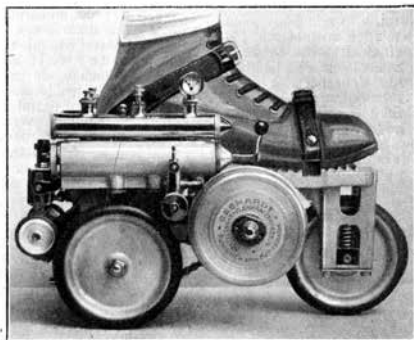
*Svět se mění a pokrok jde nezadržitelně kupředu,
existují však i dlouhodobé jistoty... Jednou z nich je
naše muzeum. Je tu pro vás již 140 let!*

Projížďka slepců na multicyklu.

Pohled na helikopteru Cornu-ovu shora.

Acetylenové brusle.

OBSAH

Historie

- Bitva u Chlumce 1126 – boje na zemi i na nebi (Martina Vodáková)..... 2
Klíšský potok v průběhu staletí (Vladimír Horák)..... 8

Archeologie

- Chabařovice u Ústí nad Labem, sídliště ze starší doby římské (Aleš Káčerik)..... 24

Přírodověda

- Fosilní dřeva z mostecké pánve (Zuzana Vařilová)..... 27
Sloupy vysokého napětí jsou pro ptáky nejen na Ústecku smrtelně nebezpečné
(Václav Beran)..... 35
Na vápně, tam je hej! Dvě významné lokality ohrožených rostlin v okolí Ústí nad
Labem (Roman Kroufek, Petr Bultas)..... 39
Zápisky z terénního deníku (Jiří Spružina)..... 44

Knihovna

- Novinky z muzejní knihovny (Helena Houfková)..... 48

Výstavy

- Tenkrát na severozápadě (Tomáš Okurka)..... 38
Thonet (Martin Krsek)..... 55
Ústecká atomová stopa (Martin Krsek)..... 58
Minerály mostecké pánve (Zuzana Vařilová)..... 63
České Švýcarsko očima Václava Sojky (Zuzana Vařilová)..... 46

Akce pro školy

- Labská královna (Martina Kaucká)..... 66
Čtení pro školky ve výstavě Stromy jako domy (Martina Pospíšilová)..... 68

Zprávy a novinky

- Zápůjčka na výstavu v Německém historickém muzeu (Tomáš Okurka)..... 70
Ohlédnutí za druhou polovinou cyklu „Jan Hus a Martin Luther v interdisciplinárních
souvislostech“ (Jana Hubková)..... 71
Premiéra pohádky „Poklad z Mariánské skály“ (Martin Krsek)..... 72
Spolupráce muzea a univerzity (Václav Houfek)..... 75
Pamětní deska k vyhnání z pohraničí v roce 1938 (Václav Houfek)..... 76
Kolekce vzorků dekoračního kamene..... 77
Exponáty měsíce..... 79

BITVA U CHLUMCE 1126

— BOJE NA ZEMI I NA NEBI

Martina Vodáková

Letos v únoru uplynulo 890 let od bitvy u Chlumce. Toto jubileum si zasluhuje naši pozornost a přímo zve k cestě do minulosti. Vedle suchých dat a čísel se nabízí možnost sledovat mnohem napínavější linie příběhu. Příkladem může být politické pozadí a na něm utvářené vztahy mezi vysoce postavenými muži, z čehož vyplynuly důvody a poté i důsledky střetu u Chlumce. Politická situace v Čechách byla v první třetině 12. století velmi napjatá. Za pouhých třicet let se na českém trůnu vystřídal hned pět Přemyslovců. K tomu neblaze přispíval tzv. seniorát nebo také stařešinský řád, podle kterého měl vládnout nejstarší člen rodu, a to jak z české, tak i z moravské větve. Výsledkem byla destabilizace poměrů, zmatky, stagnace a úpadek. Nesmíme se však nechat ovlivnit jen stavem v české kotlině. Západní Evropou hýbaly v této době křížové výpravy, boje nejvyšších církevních a světských představitelů o moc, vznikaly první univerzity a živý obchod podněcoval vznik a rozvoj dalších a dalších měst.

Nadějí na zlepšení poměrů v Čechách byl v dubnu roku 1125 zvolený kníže Soběslav I. Ve svých 35 letech to byl dostatečně zkušený a politikou protřelý panovník, ale nebyl nejstarším tehdy žijícím Přemyslovcem. Na trůn měl podle seniorátu nárok kníže olomouckého a brněnského údělu Ota II. Olomoucký z moravské větve rodu. Už jednou se o trůn ucházel a podruhé již nechtěl o vládu přijít. Můžeme tušit, že následkem tohoto pnutí byla bitva u Chlumce. Třetím hráčem byl Lothar III.,

Lothar III.
(Codex Eberhardi, K 425, 129r)

král Svaté říše římské národa německého. Se Soběslavem ho hodně spojovalo. Oba dosedli na trůn v roce 1125 jako zkušení muži a při své vládě se potýkali s řadou vnitřních nepřátel.

Čechy vlastně byly i nebyly součástí Svaté říše, záleží na tom, jaká kritéria zohledníme. Rozhodně patřily do západoevropského kulturního prostoru, kde byl hlavou církve papež (na domácí půdě biskup) a v čele světské moci stál císař (zde kníže). V rovině církevní správy spadaly Čechy pod mohutského arcibiskupa a tím byly součástí německé církevní sféry. V obecné rovině byly Čechy samostatným „státem“ připojeným k Říši, která byla z tohoto pohledu chápána jako univerzalistické císařství. S tím souvisí i fakt, že císař nemohl zasahovat do volby českého knížete, ale kníže byl povinen dostavit se před vládce Říše a přijmout od něj Čechy v léno. Mezi jeho další povinnosti patřilo doprovázet římské panovníky na korunovačních jízdách nebo platit tribut. Král či císař nechtěl Čechy ovládat přímo. Znamenalo by to pro něj zbytečné starosti a oslabení. Dokonce do Čech ani nezajížděl, protože zde nevládnul žádné majetky, které by ho s celým doprovodem mohly během pobytu vyživovat.

Německým panovníkům, Lothara III. nevyjímaje, šlo ze strany českého knížete hlavně o politickou podporu a uznání. To si jasně uvědomoval i Ota II. a na tuto notu rozehráł politicky i diplomaticky náročnou akci, která měla vyústit v jeho dosazení na český knížecí stolec. Zatímco Soběslav plnil jeho moravské úřední, vydal se Ota do Řezna na říšský sněm, kde Lotharovi přednesl svou nabídku. Zjednodušeně řečeno šlo o to, že pokud ho Lothar vojensky i mocensky podpoří a dosadí do pozice českého knížete na úkor Soběslava, stane se poté jeho nejoddanějším leníkem. Skálopevně Lothara přesvědčoval, že na jeho straně je většina české nobility a stačí jen trochu pohrozit a Češi Soběslava sami sesadí. Lotharovi by se takový spojenec hodil a Soběslav příliš důvěry nevbuzoval, protože se k němu zatím ani nedostavil a nepožádal o udělení Čech v léno. Ota tak šikovně využil Soběslavovy zaneprázdněnosti po nástupu na trůn, který o císaře jakoby vzpurně nejevila zájem.

Soběslav se zalekl a vyslal poselstvo do Řezna, které mělo za úkol přesvědčit Lothara, že vládne s podporou lidu. Lothar na to ale nedbal a poselstvu sdělil ultimátum, ať sami vyženou Soběslava, jinak že proti Čechům vytáhne vojensky. K tomu v únoru došlo, ale říšská armáda se skládala jen ze saských oddílů. Lothar se totiž domníval, že s velkou pravděpodobností ani

Bitva u Chlumce, vyobrazení kolem 1450
(Chronicon Pontificum et Imperatorum)

na žádný odpor nenarazí. Podle údajů z kronik bylo v těchto dnech nezvykle teplo. Utrmácení zbrojnoši se vysvlékali ze zbrojí a těžký sníh zpomaloval jejich postup. Táhli z Donína a zřejmě postupovali v koridoru Chlumecké cesty, která ústila v Chlumci. Hranice českého knížectví sahala v té době až k Drážďanům, a tak měl Soběslav dostatek prostoru k rozvinutí důmyslného obranného systému v podobě přeseků a záseků, které na těžké bojovníky působily jako neproniknutelná houština.

První sled vojska vedl Ota, a mezi jeho hlavní úkoly patřilo odstranění

preseků. Především ale měla jeho přítomnost zamezit bojům. Obránci hradistě se mu měli, podle jeho představ, poddat a zradit tak Soběslava. Velké vojsko v čele s Lotharem mělo tento triumf sledovat zpovzdálí. Není jasné, kudy přesně vojska postupovala. Uvažuje se o údolí Jílovského, Ždírnického či Telnického potoka.

Lotharovi se však místo velkého vítězství nabídl strašný obraz zkázy. Ota i jeho válečníci byli pobiti a kronikáři hovoří dokonce o 500 mrtvých Sasech. Ani místo střetu není přesně známo, ale nejčastěji je umístováno k poloze Chlumec-Horka.

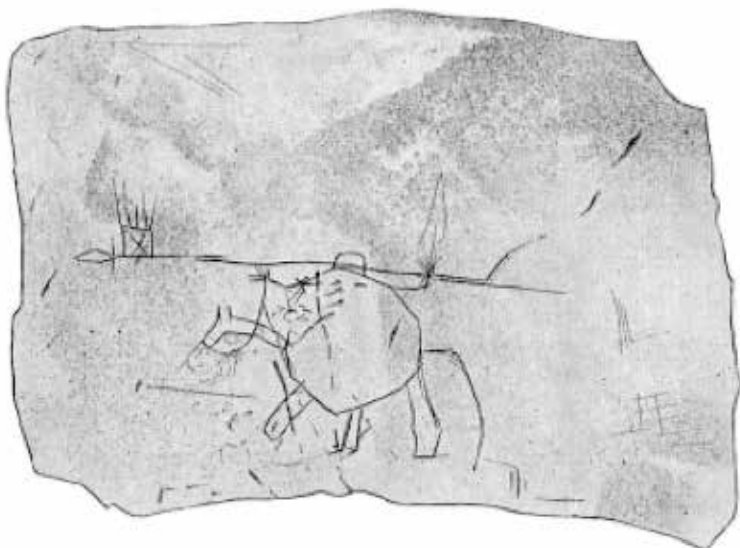
Smrtí Oty pozbylo celé tažení smyslu. Sasové byli naprosto zaskočeni a sám Lothar byl obklíčen na neznámém vršku. Situace byla tedy nejvýš kritická. Římský král byl jen s malou armádou obklíčen kdesi v horách na východě. Zásadní taktickou chybou bylo, že Lothar pod vlivem Oty podcenil

situaci. Soběslavovi také nahrály výhodné klimatické a terénní podmínky a vyčerpanost Sasů po tažení Krušnými horami ve všudypřítomném těžkém sněhu. Bojovníci nebyli, stejně jako jejich král, připraveni k boji a mnozí se trmáceli zcela odzbrojeni.

Podle zpráv z kronik probíhala bitva u Chlumce ještě ve druhé dimenzi, a to na nebesích. Soběslav prohlásil, že doufá „*v milosrdenství Boží a v zásluhy svatých mučedníků Kristových, Václava a Vojtěcha, že nebude vydána naše země do rukou cizinců*“. Ještě před bitvou poslal kníže svého kaplana pro praporec svatého Vojtěcha, který byl uložen ve Vrbčanech u Kolína. Poté byl zavěšen na kopí svatého Václava, a tak vznikla relikvie, která v sobě skrývala ohromnou sílu. Během bitvy se kolem něj shromáždili předáci, probošti a kaplani a modlili se k Bohu, aby zasáhl v jejich prospěch. Kaplan Vít, který ho přímo třímal v rukou, v průběhu bitvy viděl, jak se nad hrotem kopí vznáší svatý Václav na bílém koni a bojuje se Sasy.

Oba světci byli považováni za ochránce míru a pokoje. V době bojů však fungovali jako mocná nebeská záštita a bojovníkům dodávali odvahu a upevňovali jejich morálku. Kult byl součástí politické kultury a hrál důležitou roli při vytváření historického povědomí české elity. Nejvyšší světská i církevní

Rytina jezdce na koni s praporem připevněným na kopí (Váňa 1971)

společenská vrstva byla totiž považována za čeleď svatého Václava. Svatý kníže Václav byl vzorem každého Přemyslovce a zároveň zvyšoval legitimitu jejich nároku na trůn. Věčný panovník Čechů a nebeský ochránce českého státu měl na Bohu vyprosít vítězství, a tak se zásadně zasloužil o výsledek bitvy. Uvažuje se, že od té doby byl Václav v ústeckém regionu obzvláště ctěn a později se stal patronem města Ústí nad Labem.

Středověcí autoři měli sklony k mytizaci, a to se odráží i v popisech bitvy u Chlumce. Kromě zásahu nebes měl být předzvěstí vítězství Čechů zvuk zvonu, který se rozléhal krajinou, a také orel, jenž zlověstně poletoval nad Sasy a nedočkavě pátral po jejich mrtvolách.

Vraťme se však k Lotharovi, kterého jsme zanechali obklíčeného na neidentifikovaném vršku. Nacházel se v opravdu nebezpečné situaci. Kdyby ho Soběslav vydal nepřátelům v Říši, nebyl by to konec jen pro něj, ale i pro stabilitu celého impéria. To si Soběslav dobře uvědomoval, a proto se zachoval nejkorektněji, jak jen mohl. Osobně se dostavil před krále a dokonce měl litovat mrtvých a propustit zajatce. Lothara uznal za hierarchicky nadřazeného, poddal se mu a z jeho rukou přijal Čechy v léno. V tom nelze spatřovat zbabělost ani strach, ale spíše Soběslavovu politickou vyzrálost a vyříbenou taktiku. Soběslav tím získal ohromnou prestiž a svým smířlivým chováním si Lothara naklonil natolik, že poté postupovali jako spojenci a vždy ve shodě. Lothar se dokonce stal kmotrem Soběslavova syna, čímž mezi nimi vzniklo pouto duchovního příbuzenství.

Soběslav byl prvním českým vladařem, kterého kronikáři označili za otce vlasti. Jeho vláda byla sice stabilní a úspěšná, ale neustále se musel mít na pozoru, protože proti němu byla zosnována řada vzpour a atentátů. Mezi jeho největší úspěchy patřilo i vítězství u Chlumce, na jehož počest nechal opravit a znovu vysvětit rotundu svatého Vojtěcha (dnes svatého Jiří) na Řípu. Bitva u Chlumce svým významem dalece přesahuje českou kotlinu a je pevnou součástí evropských dějin.

Literatura:

Bláhová M., Frolík J., Profantová N. (1999): Velké dějiny zemí Koruny české I. Do roku 1197. Praha – Litomyšl.

Čornej P. (1993): Slavné bitvy naší historie. Praha.

Charvát P. (2010): Vexillum sancti Adalberti. In: Za zdi kláštera. Cisterciáci v českých dějinách, České Budějovice, s. 110–118.

Kosmas (1972): Kosmova kronika česká. Praha.

Vaniček V. (2007): Soběslav I. Přemyslovci v kontextu evropských dějin v letech 1092–1140. Praha.

Vaniček V. (2014): Svatý Václav panovník a světec v raném středověku. Praha.

Váňa Z., Kabát J. (1971): Libušín (Výsledky výzkumu časně středověkého hradiště v letech 1949-1952, 1956 a 1966, Památky archeologické 1, s. 179–313.

Svatý kníže Václav na trůnu (Kodex vyšehradský, XIV A 13, 68r)

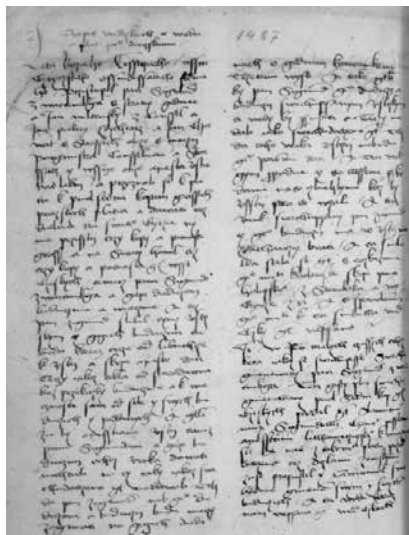
KLÍŠSKÝ POTOK V PRŮBĚHU STALETÍ

Vladimír Horák

Původní prameniště Klíšského potoka se nachází na východním svahu Nakléřovské výšiny v místech, kde je dnes vyhlouben dálniční tunel Libouchec. Někdejší pramen nebo prameny potoka dnes nelze nalézt, protože již ve středověku zde bylo vykopáno koryto pro přívod vody z Jílovského potoka. Klíšský potok na úsvitu moderních dějin nikdy nemohl mít příliš velký průtok vody, protože nemá ani žádné významnější přítoky. To bránilo rozvoji osad na jeho toku a hlavně ztěžovalo zásobování Ústí nad Labem pitnou vodou. Město Ústí si proto již před několika stoletími zajistilo větší přísun vody právě vybudováním propojky z Jílovského potoka. Jílovský potok totiž sbírá vodu z rozsáhlých strání pod Panenskou a Nakléřovem, území vlastněného od středověku rodem Vartenberků. Do Klíšského potoka byla odváděna polovina vody Jílovského potoka a město Ústí za ni Vartenberkům platilo pravidelně ročně ve dvou splátkách. Kdy byl propojovací kanál vybudován, není známo. Nejstarší známý písemný doklad pochází z roku 1487. Smlouva o odběru vody z Jílovského potoka a platbě za vodu byla zaznamenána v Zemských deskách království Českého. Ty se sice z dotyčných let nedochovaly, ale odvolává se na ně zápis v ústecké městské knize z 8. června 1487.

Jestliže staročeský zápis zveřejněný v publikaci Aussiger Urkundenbuch přepíšeme do dnešního pravopisu, ale ponecháme staročeské tvary slov, dá se docela dobře číst:

Léta božního tisícího čtyřstého osmdesátého sedmého přistoupil pan Zikmund z Vartenberka z strany jedné a Jan Veltruský z konšel a Jan Pěkný rychtář a Jan Charvát z starších obce s mocí purkmistra, konšelův a starších

Zápis v ústecké městské knize
z roku 1487

i vsí obce města Ústí nad Labem a přiznali se k platu k půl sedmi kopám grošův pražských platiti a dávatí rozdílne na svatého Jiří nyní příští tři kopy a patnácte grošův a na svatý Havel též tři kopy a patnácte grošův vše českých témuž panu Zikmundovi z Vartenberka a jeho dědicom budoucně a věčně. A též pan Zikmund slíbil týmž Ústeckým i jejich budoucím tu vodu, kteráž teče od Libouchce k Ústí a skrze město, dáti téci, jakož tekla od starodávna bez překážky budoucně a k věčnosti sám od sebe a svých budoucích i poddaných. A jestliže by měšťané Ústí témuž panu Zikmundovi a jeho budoucím téhož úroka dávatí nechtěli na ty roky jako svrchu dotčeno jest, nedávali, tehdá pan Zikmund nebo jeho dědicové a budouci budú moci zajímati na jejich dědinách s jedním komorníkem třetinu vyš. a také jestli by pan Zikmund, jeho dědici a budoucí svrchu psaným Ústeckým té vody by propustiti a téci nedali, jako svrchu dotčeno jest, tehdá toho úroka Ústečtí nebudú jemu povinni dáti. A ten úrok jim propadne i se všemi škodami na to sběhlými, které by Ústí pro to vzali. A ten úrok svrchu psaný pan Zikmund i jeho budoucí má v Ústí na rathauzi bráti. A ta smlouva stala se jest z rozkázání jeho milosti královské skrze pana Holického z Šternberka a Vojíře z Očedělic, a s povolením jeho milosti krále ta smlouva ve desky jest vepsána.

Item v po malých časích toho léta, jakož se svrchu píše, svrchu jmenovaný pan Zikmund z Vartenberka ten jistý plat svrchu jmenovaný půl sedm kop grošův českých prodal jest slovutnému muži Zikmundovi Černému Peškovi, měštěninu litoměřickému k věčnosti a nás z takového platu předdotčeného též deskami zemskými zase propustil i kvitoval svobodně jménem svým i svých budoucích, a ta voda, kteráž nám vepsána jest ve deskách, k věčnosti pod týmiž pokutami, jakož se svrchu píše, téci má bez překážky všelikteraké jeho i jeho budoucích. A to zapsaný se jest stalo do desk zemských v tu sobotu po svatém Bonifáci téhož léta, jakož se svrchu píše, ale ve deskách jest zapsáno a opatřeno slovy širšími.

Z listiny vyplývá, že ústečtí platili za vodu již předkům Václava Vartenberka, který zemřel asi roku 1407. Umělý kanál tedy zřejmě existoval již v polovině 14. století a toto jedinečné, byť drobné vodní dílo je tudíž staré nejméně 600 let. Všimněme si, že v listině z roku 1487 se říká „*jakož tekla od nepaměti*“. Ústecký archivář Wunsch v roce 1923 dokonce připouští, že vznik kanálu možná sahá až do doby založení města.

Od roku 1487 tedy Ústí platilo za vodu litoměřickému měšťanu Zikmundovi zvanému Černý Pešek, který právo na platbu odkoupil za 290 uherských

zlatých, jak se dozvídáme z jiné listiny. Ten později odkázal daný příjem oltáři sv. Václava v ústeckém kostele Nanebevzetí Panny Marie.

Nejstarší mapový doklad o umělém kanálu je z roku 1728. Tehdy si město Ústí nechalo nakreslit mapu celého Klíšského potoka. Jejím autorem byl důlní geometr z Krupky Valentin Kilián Zechel. Mapa se zachovala, i když bohužel právě v místě propojení potoků je poškozená. Mapa je v současné době uložena v děčínském archivu. Je orientována jihem nahoru, jak napovídá situování obcí Libouchec a Malé Chvojno. O věrnosti zachycení skutečnosti na tomto výřezu je však třeba zapochybovat. Klíšský potok nemůže mít žádné přítoky od jihu, terén tam má obrácený sklon, a nemohlo tomu být jinak ani před 300 lety. Autor poslal další vyhotovení mapy také na pražské místodržitelství k „vyjádření a ověření“. Pokud tam exemplář zůstal, mohl by být uložen v Národním archivu. Dle sdělení archivářů tam ale není.

Na I. vojenském (tzv. josefském) mapování z konce 18. století je propojení potoků jasně zakresleno. Zde se objevuje název Schackenthal. Jindy má podobu Tschekenthal nebo Tschakental. To byl buď jiný název celého údolí Holzgrund z Horního Libouchce do Nakléřova, nebo alespoň jeho dolní části. Původ jména se vysvětluje z českého slova čekat, protože dole na konci údolí bývala celnice na solní stezce, kde dovozci museli čekat na celní odbavení. Jiný výklad říká, že obchodní stezka údolím z Nakléřova byla příliš úzká, takže povozy musely čekat na místě pro křižování.

Mapa z II. vojenského (tzv. Františkova) mapování z 1. poloviny 19. století vyznačuje již domy kolem Jílovského potoka, je ale méně zřetelná. Zajímavý

Propojení potoků na mapě z I. vojenského mapování

je název této osady Horního Libouchce: ves Wursthäusel. Ten se pak nikdy později na žádné mapě již neopakuje.

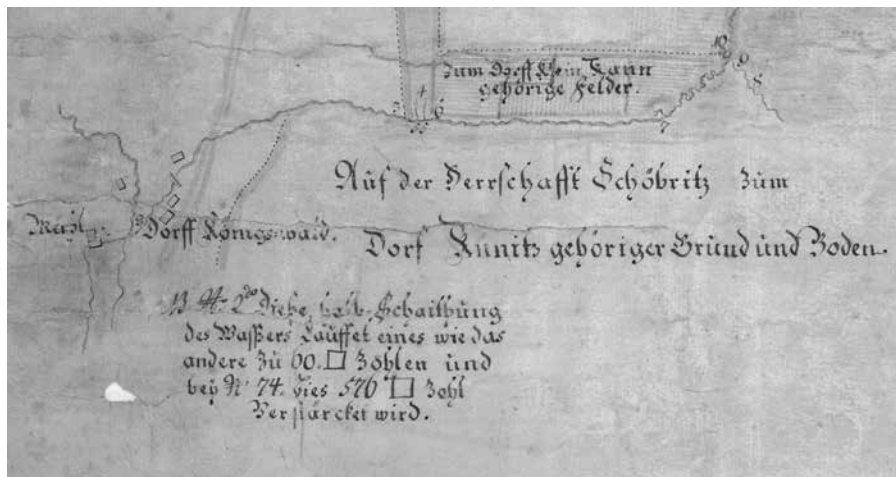
Konečně zde máme mapu „Stabilního katastru“ z roku 1843. Na ní překvapuje nad odbočkou do Klíšského potoka náhon pro mlýn, po kterém dnes zůstaly jen nepatrné stopy. Tento mlýn, nazývaný Schlossermühle nebo Förstermühle fungoval nejméně od 17. století, ale po požáru v roce 1879 již nebyl obnoven.

Celá soustava přívodu krušnohorské vody do Ústí byla označována názvem Tschekenthaler (nebo Tschackentaler) Wasserleitung. Že si obyvatelé Ústí byli dobře vědomi, odkud je město zásobováno pitnou vodou, to dokládá jméno ústecké hospody „Zum Scheckental“, která od roku 1793 stávala v dnešní Pařížské ulici na místě budovy Savoy.

Gasthof Zum Scheckental (pohlednice z roku 1910, z knihy P. Špaček 2013)

Významné posílení průtoku Klíšského potoka umožnilo v průběhu dalších staletí existenci nejméně šestnácti mlýnů na jeho toku. Ne všechny byly ovšem v provozu ve stejných letech. První dva z nich byly ve Žďáru, třetí ve Strážkách, další čtyři na katastru Božtěšic, dva na Bukově, dva na území Klíše a ještě až šest přímo v Ústí. Před městem se potok rozdvojoval. Jedna větev byla rozvedena do hlavních ulic a případný přebytek byl odveden do

Propojení potoků na Dietzlerově mapě z roku 1729 (Archiv města Ústí nad Labem)

Labe. Na dnešních mapách nese celý tok název Klíšský potok. Dříve však byla horní část nazývána Katzbach (kočičí), dále Grundbach (údolní), u Božtěšic pak Bradenbach (z českého slova brod) a teprve dolní tok Kleischbach (Klíšský).

Zechelova mapa byla k podpisu předložena také všebořické vrchnosti. Ta to však odmítla s tím, že si nechává pořídit svůj plán potoka. Ten nakreslil Jan Josef Dietzler, technický kreslič při Zemských deskách v roce 1729. Plán je uložen v Archivu města Ústí. Dietzlerova mapa v oblasti propojení potoků vypadá věrohodněji. Je na ní zakreslen i mlýnský náhon a mlýn v Horním Libouchci, který na Zechelově mapě nenacházíme.

Lipser v roce 1927 uvádí celkovou délku potoka 14 km a plochu povodí 32 km². Zdůrazňuje celkově malý spád, který činí po Žďár 16,5 m/km, úsek do Strážek 26,5 m/km, do Božtěšic 20 m/km, do Bukova 25 m/km a pak až k ústí do Bíliny 18 m/km. Průměrný spád 21 m/km. Dnes se uvádí délka 13,1 km, průměrný průtok 0,31 m³/s a plocha povodí 40,2 km². Obávám se ale, že u této plochy povodí se Jílovský potok mylně považuje za přítok Klíšského, jak si také přečteme na stránce Wikipedie. Naopak zkrácení délky toku může souviset s narovnáváním koryta.

V důsledku malého spádu a nevelkého jednotkového průtoku mohly být mlýny na potoce sotva efektivní bez náhonů či zásobních nádrží. Podívejme

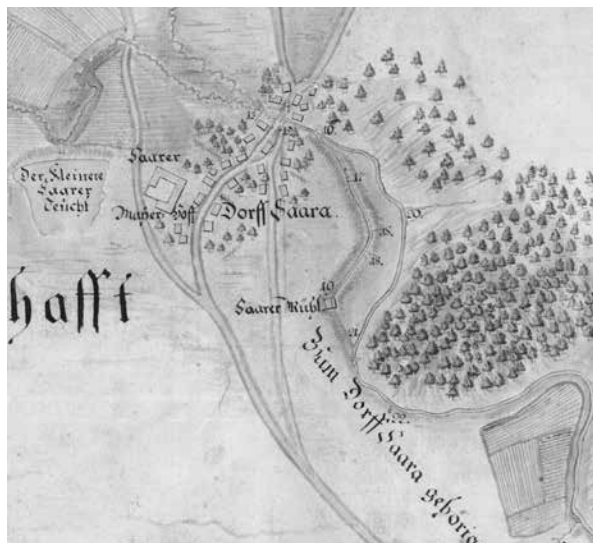
se nyní na jednotlivé historické mlýny – co víme o jejich historii a co se z nich zachovalo.

1. Horní mlýn ve Žďáru

Je poprvé doložen v roce 1586, kdy byl mlynářem Wenzel Nacke. Mlýn stával pod silnicí do Velkého Chvojna, jak ukazuje císařský otisk Stabilního katastru, kde je vidět i krátký náhon. Na počátku 19. století už zřejmě mlýn nebyl v provozu a na jeho místě stál domek čp. 10. Na Dietzlerově mapě z roku 1729, pootočené přibližně do severojižního směru, není horní mlýn již vyznačen. Měl by být u silnice v pravém horním rohu. Dolní mlýn včetně náhonu je zhruba uprostřed mapky.

2. Dolní mlýn ve Žďáru

Na Stabilním katastru z roku 1843 je náhon i vlastní mlýn na jeho konci dobře vidět. Nahlédnout do

Mlýn a mlýnský náhon ve Žďáru na Dietzlerově mapě 1729; vpravo: pozice 16 mlýnů na Klíšském potoce (podklad: www.mapy.cz)

Mlýn ve Žďáru v roce 1935 (foto F. J. Umlauft)

19. století známi, jejich výčet uvádí Umlauft. Posledním z nich v 19. století byl mlynář Franz Dollansky. V polovině 19. století byl provoz mlýna zastaven, protože průtok vody neumožňoval rentabilní provoz. Na mapě 1 : 25 000 v systému S-1952 je budova mlýna ještě zaznamenána, náhon však nikoliv. O přesnosti (tajných) map z té doby lze však pochybovat. Například propojení Jílovského a Klíšského potoka není vůbec zakresleno. Dnes na místě někdejšího mlýna nalezneme jen zbytek zdi odvodního kanálu.

Bývalý mlýn ve Strážkách (foto V. Horák, 2016)

mapy lze na Geoportálu ÚAZK pod číslem 9356-1 Žďár / Saara. Prvním známým majitelem byl v roce 1581 Christoph Rosenkranz. Když poté vlastnictví všech mlýnů v okolí přešlo na vrchnost v osobě Wolfa Soldana, byl zmíněný Rosenkranz po roce 1606 jeho nájemcem. V dalších letech jsou pachtýři mlýna až do

3. Mlýn ve Strážkách

Mlýnem byl dům čp. 15. Původně patřil všebořické vrchnosti, od ní jej odkoupil již roku 1580 Merten Steuber. Na císařském povinném otisku z roku 1843 je vidět nádrž, ze které se zřejmě mlýn poháněl (Geoportál ÚAZK pod číslem 7406-1 Strážky / Troschig). Jako poslední předválečný majitel domu se uvádí v roce 1923 Ludwig Richter, nevíme však, zda byl mlýn ještě v provozu.

Na mapě z roku 1939 je však v tom místě mapová značka mlýna. Ve Strážkách stával někde nad obcí ještě jeden starší mlýn, který stál ještě v letech 1573–1579, jeho přesnější místo ale není známo.

4. Bradenmühle

Mlýn při silnici do Neznaboh není ještě na Dietzlerově mapě zakreslen, nacházíme jej až na Stablním katastru, kde k němu vede náhon. Původní mlýn tedy mohl vzniknout mezi lety 1729–1843, ale v letech 1854–1859 byl rodinou Hinko postaven nově. V roce 1923 byl modernizován a přistavěna také pekárna. V provozu byl nejméně do roku 1946. Poslední majitel, Josef Hinko, mlynář a pekař, zemřel 28. 5. 1953 v Chiemingu v Bavorsku. Před postavením mostu na silnici do Neznaboh zde byl na Klíšském potoce od nepaměti brod. Jméno mlýna také od českého slova brod pochází.

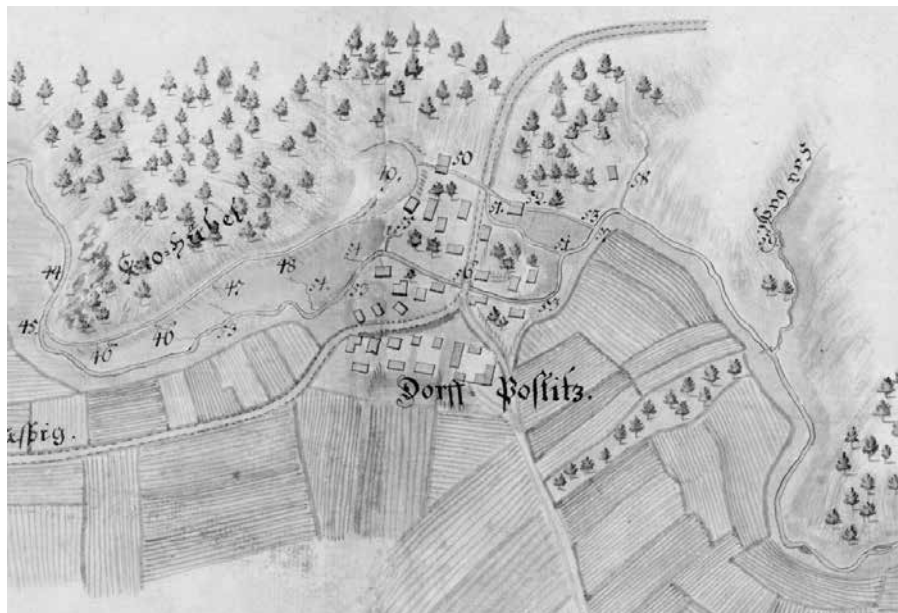
Dále po toku potoka v Božtěšicích jsou známy nejméně dva další mlýny.

5. Božtěšice – horní mlýn pod rybníkem

Bývaly dva blízko sebe, již v roce 1543 se zmiňují dva mlynáři. Na Dietzlerově mapě je nakreslen náhon a nádrž. Rybník nacházíme i na Stablním katastru. Původně mlýny patřily všebořické vrchnosti, rok postavení neznáme. V roce 1716 je však koupil Christoph Langer za 500 zlatých a platil ještě roční nájemné 104 zlaté. Počátkem 20. století horní mlýn vlastnila rodina Martinowitz. Na mapě z té doby je již rybník rozparcelován a stojí tam první

Bradenmühle na katastru Božtěšic (foto V. Horák);
Reklama na chléb z Hinkovy pekárny, 1935

Mlín, náhon a rybník v Božtěšicích (Dietzlerova mapa 1729)

dva domy. Horním mlýnem byl dnešní dům čp. 16, dnes ovšem značně zvětšený. V roce 1894 mlýn vyhořel a přestal fungovat. Mlýnský rybník se nacházel v prostoru dnešní ulice Třešňová. Trasa náhonu až po první dům v ulici Nad Potokem je v terénu dosud dobře vidět. Rybník byl vypuštěn kolem roku 1905. Na místě rybníka dnes stojí rodinné domky.

6. Božtěšice – dolní mlýn

Stával na místě dnešního domu čp. 55. Ještě ve 20. století údajně fungoval jako pila.

7. Grundmühle – mlýn v božtěšickém údolíčku

Polohu mlýna a jeho náhonu lze vidět na císařském povinném otisku 1843 (Geoportál ÚAZK, 0448-1). Budova mlýna stála těsně na západ od dnešní petrovické silnice 528 nedaleko dodnes nevyužitého přemostění.

Mlýn byl znám také pod jménem Fellermühle, podle zakladatele v roce 1834. Trasu náhonu prozrazují dodnes tvary parcel a umístění mlýna ukazuje i nápis na parcele 456/2 na katastrálním plánu. Posledními německými majiteli

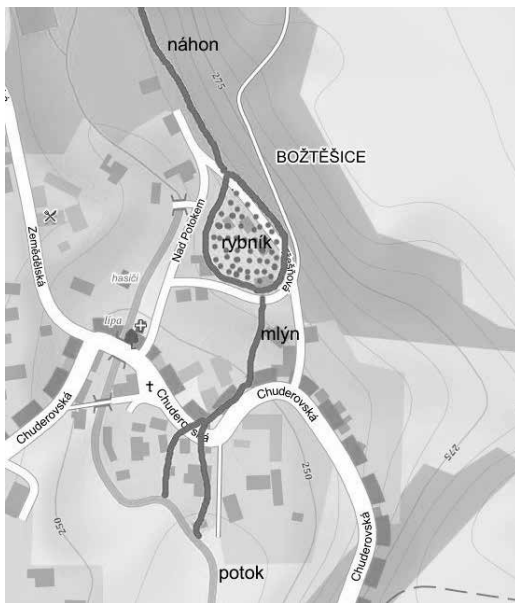

byli Alfred († 1958) a Emilie († 1967) Worschech.

8. Bukov – horní mlýn

Připomíná se již roku 1543, patřil tedy k nejstarším nad Ústím. Helena Borská míní, že tento mlýn do soustavy nepatří, protože prý byl poháněn vodou z Bílého potoka, přítoku Klíšského potoka od Habrovic. Dietzlerova mapa z roku 1729 i Stabliní katastr z roku 1843 však ukazují soustavu náhonů, na které je vidět, že k mlýnu mohla být přiváděna voda z Klíšského potoka. Později byl bukovský horní mlýn přestavěn na pilu, kterou provozovala začátkem 20. století firma Gebrüder Grosse.

Katastrální mapa z roku 1888 ukazuje jediný mlýn, na náhonu z Klíšského potoka, včetně mlýnské mapové značky. Teprve za mlýnem voda odtékala do Bílého potoka. Na dolním toku Bílého potoka tedy možná nikdy žádný mlýn nestál. Popsán je ale mlýn na výtoku z Habrovického rybníka, který zničil patrně za třicetileté války. Trasa náhonu se zachovala i na dnešní katastrální mapě, prozrazuje ji tvar pozemků.

Náhon a rybník v Božtěšicích přeneseno na mapu (podklad: www.mapy.cz)

Bývalý horní mlýn v Božtěšicích čp. 16 (foto V. Horák, 2016).

Grundmühle in Postitz

Grundmühle v Božtěšicích
(foto E. Richter, 1935)

Bývalý horní mlýn na Bukově
(foto V. Horák, 2016)

Bývalý mlýn tedy stál na místě dnešního domu čp. 815, na obrázku s poutačem. Konec historického náhonu v ulici Na Valech tvoří dodnes samostatnou parcelu, nevyužívanou. Majitelem je město, jako způsob využití je u ní uvedeno jiná plocha, tzn. že účel je jinak nezařaditelný.

9. Bukov – dolní mlýn

Byl znám ve středověku pod jménem Kreiselmühle. V roce 1690 byl přestavěn na sladovnu pro všebořický pivovar. Nacházel se v místech za dnešním Domovem pro seniory a vedla k němu slepá ulice U Splavu. Znovu jako mlýn fungoval ve 20. století, nejméně do konce 2. světové války. Budova vyhořela někdy v 80. letech 20. století.

10. Klíšský mlýn - Kurzweilův

Mlýn je poprvé zmiňován v roce 1525 a pak doložen listinou ze zemských desek z 10. 10. 1547, kdy johannitský řád prodal Jarošovi

z Kölbelu léno zahrnující m.j. ves Klíše a mlýn pod Bukovem, zvaný tehdy Markow'sche. Ke konci 18. století mlýn převzal mlynář Jakob Kurzweil a jeho rodina jej provozovala do roku 1923. Tehdy jej odkoupila líčérka Fritze Wolfruma a k objektu byla přistavěna velká dřevěná restaurace s velkobřezenskou pivnicí. V roce 1947 celý objekt vyhořel. Snímek mlýna se bohužel nepodařilo nalézt.

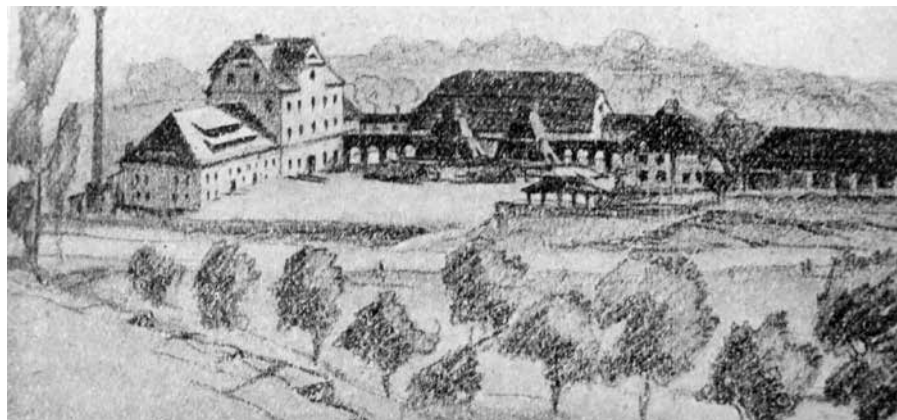
Kreiselmühle/Kreiselmühle mlýn (foto F. J. Umlauft 1935);
požár Kreiselmühle mlýna (foto O. Šesták)

11. Krausův mlýn na Klíši

Stál na rohu Beethovenovy ulice a dnešní Masarykovy. Nechala jej postavit v roce 1837 chlumecká vrchnost. Nesloužil však nikdy k mletí obilí, nýbrž keramických surovin, byl spojen s cihelnou. Mlýn byl později přestavěn na parní pohon. V roce 1900 však vyhořel. K dispozici máme jen malovaný obrázek.

12. Mlýn a sladovna

Budovu postavil v roce 1850 Ignaz Löbel z Žežic jako mlýn na cikorku. Od roku 1870 zde sestry Pickovy provozovaly sladovnu. Naposledy to byla

Krausův mlýn a cihelna (kresba F. J. Arnold)

Sladovna Gebrüder Brode kolem roku 1930 (sbírky Muzea města Ústí n. L.)

firma Bratří Brodeové. Provoz byl ukončen v roce 1930. Areál poblíž městského parku dosud stojí.

Přímo ve městě Ústí existovaly začátkem 18. století celkem čtyři mlýny na Klíšském potoce, zvaném zde Městský potok. Tři z nich uvnitř hradeb, jeden těsně před nimi.

13. Horní mlýn v Ústí

Stál na rohu dnešní Velké Hradební a Bělehradské. Je zmiňován již v roce 1330 jakožto mlýn těsně za hradbami. Byl zničen za husitských válek při obsazení města v roce 1426, později ale obnoven. Poslední majitel Franz Tschebul ukončil mletí, přestavěl budovu na obytný dům a provozoval v něm ještě do roku 1888 pilu.

14. Winkelmühle – mlýn v rohu

Stál vedle bývalého pivovaru v Dlouhé ulici, což bylo tehdy v horním rohu

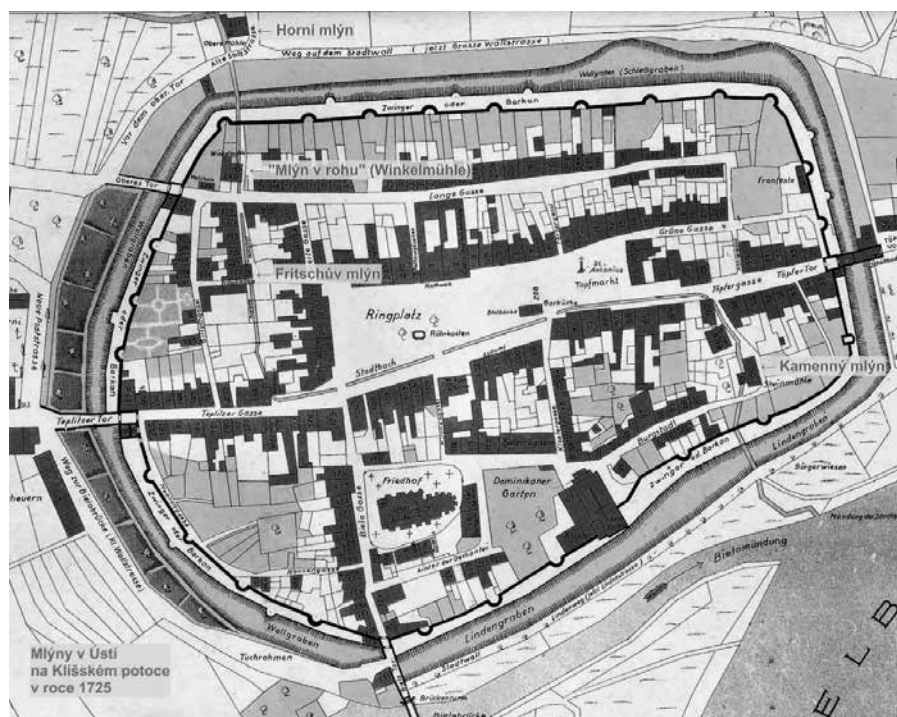
města. V roce 1894 byl společně s pivovarem zbourán a na tom místě postavena dnešní Pivovarská restaurace. Písemně je doložen z roku 1408.

15. Fritschův neboli Güttlerův mlýn

Stál přibližně v místě dnešní budovy magistrátu města, v tehdejší Mlýnské ulici. Doba vzniku není známa, za třicetileté války jej město převzalo po protestantovi Bartelu Wasewitzovi, který opustil Čechy, a prodalo Georgu Fritschovi. V roce 1891 mlýn vyhořel a byl zbourán.

16. Kamenný mlýn

Stál v dnešní ulici V Jirchářích. Poprvé je zmiňován v roce 1408, kdy jeho majitelkou byla Agnes, vdova po rektorovi školy a městském písaři Janovi z Ústí. V nové době byl vodní mlýn změněn v 60. letech 19. století na parní,

Mlýny v Ústí na Labem zakreslené na historické mapě (Archiv města Ústí n. L.)

po výbuchu parního kotle byla ale výroba ukončena, budova v roce 1905 pak zbourána a na jejím místě postavena banka.

Mlýny využívaly pouze kinetickou energii potoka, vodu nespotřebovávaly. V průběhu staletí však město Ústí muselo kontrolovat, zda v obdobích sucha někdo vodu potoka neoprávně nezadržuje a nespotřebovává třeba k zavlažování přilehlých pozemků. Voda z potoka byla ve městě používána jako hasební voda při požárech a zejména jako pitná voda, dokonce i jako zdroj pro městský pivovar. V roce 1697 se město soudilo s majitelkou pozemku, na kterém později stála kavárna Sokol. Majitelka Maria Elisabeth Werner nechtěla povolit vedení potrubní přípojky přes svůj pozemek do pivovaru, aby byla zaručena lepší chuť piva, dosud údajně ovlivňovaná domácím zvířectvem a hromadou hnoje na dotyčném pozemku. Apelační soud v Praze ale nakonec rozhodl ve prospěch majitelky, neuznal argumenty městské rady o obecném zájmu.

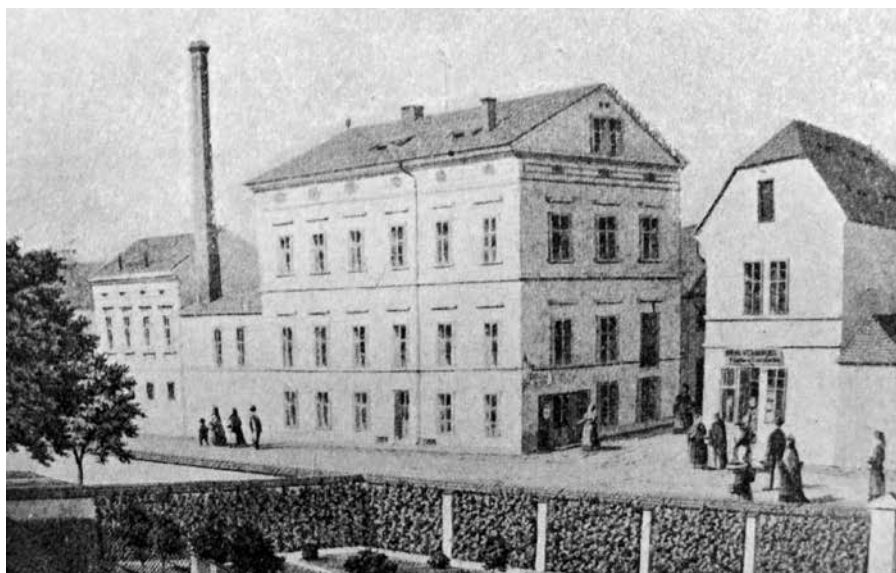
Význam přívodu vody z potoka pro město Ústí definitivně zanikl vybudováním městského vodovodu v roce 1890. Některé mlýny na potoce však z této vodní soustavy těžily ještě do poloviny 20. století.

Literatura:

- Borská H. (2005): Poznámky k dějinám města Ústí nad Labem, Ústí n. L.
- Gierschik H. (2011): Mühlen in und nahe Aussig, *Aussiger Bote*, s. 37–41.
- Kaiser V., Patráková H. (2014): *Obrazové album ze života ústeckého archiváře Franze Josefa Umlaufa*, Ústí n. L.
- Lipser H. (1927): *Die Bergwelt und die Gewässer, Heimatkunde des Bezirkes Aussig. I. Die Landschaft.*
- Raum E. (2000?): *Meine Erinnerungen an Postitz. Strojopis ve fondu Archivu města Ústí n. L.*
- Richter E. (1927): *Troschig. Beiträge zur Heimatkunde des Aussig-Karbitzer Bezirkes*, s. 79.
- Richter E. (1935): *Die Mühlen am Oberlaufe des Kleischbaches, Beiträge zur Heimatkunde des Aussig-Karbitzer Bezirkes*, s. 143–150.
- Richter E. (1935): *Mühlen in Bokau-Postitzer Grunde, Heimat-Kalender*, s. 24–36
- Špaček P. (2008): *Tak to bylo v Ústí*, Ústí n. L., s. 65.
- Umlauf, F. J. (1934): *Rukopisné poznámky k dějinám mlýnů na Ústecku*, Archiv města Ústí n. L., ev. č. 1687.
- Umlauf F. J. (1935): *Die ehemaligen Mühlen in Aussig, Beiträge zur Heimatkunde des Aussig-Karbitzer Bezirkes*, s. 140–143.
- Umlauf F. J. (1935): *Mühlenwesen in alter Zeit, Heimat-Kalender*, s. 20–24.
- Wünsch F. J. (1935): *Geschichte der Bradenmühle in Postitz Nr. 56, Heimat-Kalender*, s. 37–40.
- Wünsch F. J. (1935): *Die Tschakenthaler Wasserleitung, Beiträge zur Heimatkunde des Aussig-Karbitzer Bezirkes*, s. 62.

Mlýny na Klíšském potoce koncem 18. století: 1) Winkelmühle v Dlouhé ulici, 2) Fritschův/Güttlerův mlýn v místě dnešního magistrátu, 3) Kamenný mlýn V Jirchářích (ilustrace z článku Umlauf 1935)

CHABAŘOVICE U ÚSTÍ NAD LABEM, SÍDLIŠTĚ ZE STARŠÍ DOBY ŘÍMSKÉ

Aleš Káčerik

Záchranný archeologický výzkum v Chabařovicích u Ústí nad Labem byl vyvolán záměrem investora vybudovat na území o rozloze přes 0,5 ha zcela novou výrobní halu na výrobu komponent pro automobilový průmysl. Dle zákona č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči, ve znění pozdějších předpisů, hradil náklady na výzkum investor.

Podíváme-li se na mapu, je hlavním zdrojem vody v této oblasti řeka Bílina, do které se u Trmic u Ústí nad Labem vlévá Ždírnický potok, který mohl být v minulosti jedním z bezprostředních vodních zdrojů zkoumaného sídliště. Z katastru není z pohledu starších výzkumných aktivit známo žádné pravěké osídlení, které by časově souviselo se zkoumanou polohou. Zhruba 4 km jihovýchodním směrem od katastru Chabařovic se nachází katastr obce

Kresebná rekonstrukce hutnické dílny (podle Salač 2008)

Trmic, odkud je známo poměrně rozsáhlé osídlení, chronologicky současně se zkoumaným sídlištěm (poslední shrnutí Koutecký – Cvrková 2011).

Celkem bylo v Chabařovicích prozkoumáno 16 objektů zapuštěných do šterkopískového geologického podloží. Výzkumem byl zachycen velmi pravděpodobně výrobní okrsek sídliště s pozůstatky dvou hutnických pecí, ve kterých se zpracovávala železná ruda do podoby surového železa a ve kterých jsme našli velké množství odpadu v podobě železné strusky. Z nálezů z těchto dílenských jam se železářskými pecemi je dobré se zmínit o dochované části keramické nádoby zdobené rytím – ozubeným kolečkem / radélkem, nebo např. o zcela dochovaném hliněném přeslenu dokládajícím textilní výrobu. Kromě výrobní části byla výzkumem zjištěna také obytná část sídliště, kde bylo prozkoumáno celkem 14 archeologických objektů souvisejících s půdorysy domů. Z pohledu zařazení sídliště na časové ose se jedná o sídliště z doby krátce po přelomu letopočtu, tzn. přibližně z 1. století po Kristu.

Analýza surovin železných rud z okolí zkoumané lokality, ze kterých bylo hutněno surové železo, nebyla provedena. Nicméně dle současného stavu poznání jiných obdobných lokalit (regionu Loděnice na Rakovnicku a regionu na východ od Prahy – Říčanska) se lze domnívat, že kromě rudných ložisek mohly být využívány i tzv. bahenní rudy, což jsou rudy přirozeně se vyskytující v nivách řek. Nabízí se tak hypotéza, že hutníci tehdejší doby, coby součást populace označované za germánskou a svým původem se hlásící k severozápadnímu sousedství Čech, vyhledávali také tzv. bahenní rudy v nížinných polohách řek, tak jak je znali ze svých domovských oblastí, kde se tzv. bahenní rudy nacházejí na rozsáhlém území severní části Německa.

Je třeba se v této souvislosti zmínit ještě o jedné stopě zjištěné díky výzkumu. Během něj byl zachycen zlomek dřevěného uhlí, který je vlastně nepřímým důkazem zpracování stromů na dřevěné uhlí (tzv. milířování). K fungování železářských pecí byly totiž zapotřebí kromě rudy také poměrně dostatečně velké plochy s lesním pokryvem, které sloužily jako jakési „ekozásobárny“ pro přeměnu dřeva na dřevěné uhlí. Je třeba si uvědomit, že bez tohoto druhu paliva by nebylo vůbec možné železářské pece provozovat.

Literatura:

Káčerik A. (2015): Závěrečná nálezořá zpráva – záchranný archeologický výzkum. „Chabařovice – KS Discus – Nová výrobní hala“, trať U Pískovny, č. j. NZ 01/2015, uloženo v archivu Archeo Sever o. p. s., Teplice (18 stran textu, 1 tabulka, 1 mapa, 26 pláneků, 23 fotografií).

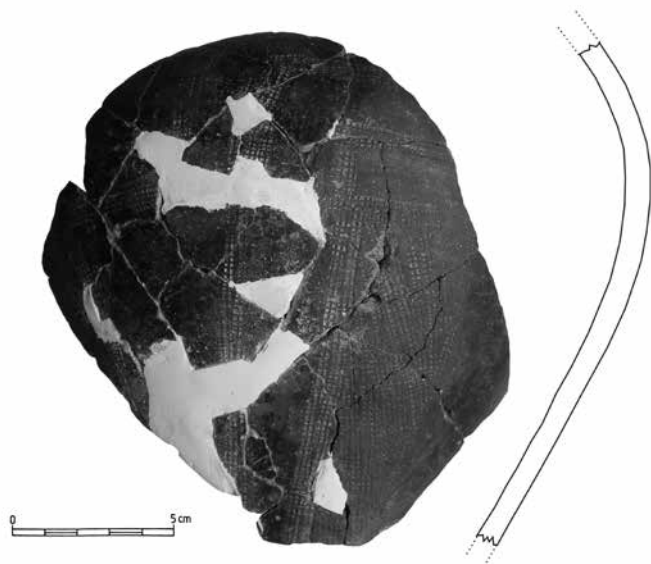

Koutecký D., Cvrková M. (2011): Sídliště z doby laténské až časně římské v Trmicích, okr. Ústí nad Labem, *Archeologie ve středních Čechách* 15, s. 891–932.

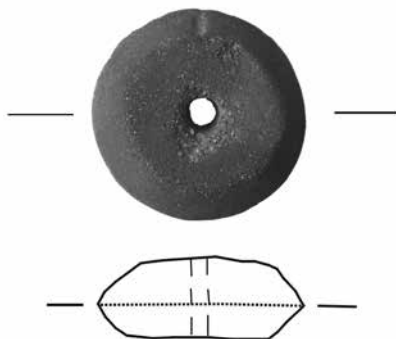
Venclová N. a kol. (2008): *Hutnický region Říčansko*. Archeologický ústav AV ČR, Praha.

Salač V. (ed.) (2008): *Archeologie pravěkých Čech/8*. Doba římská a stěhování národů. Archeologický ústav AV ČR, Praha.

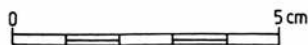
Internetové zdroje: www.archeoseverops.webmium.com (Citováno 18. 3. 2016).

Černě leštěný povrch zčásti zrekonstruované keramické nádoby zdobené ozubeným kolečkem / radélkem (foto a kresba A. Káčerik)

Kompletně dochovaný keramický přeslen na spřádání nití (foto a kresba A. Káčerik)

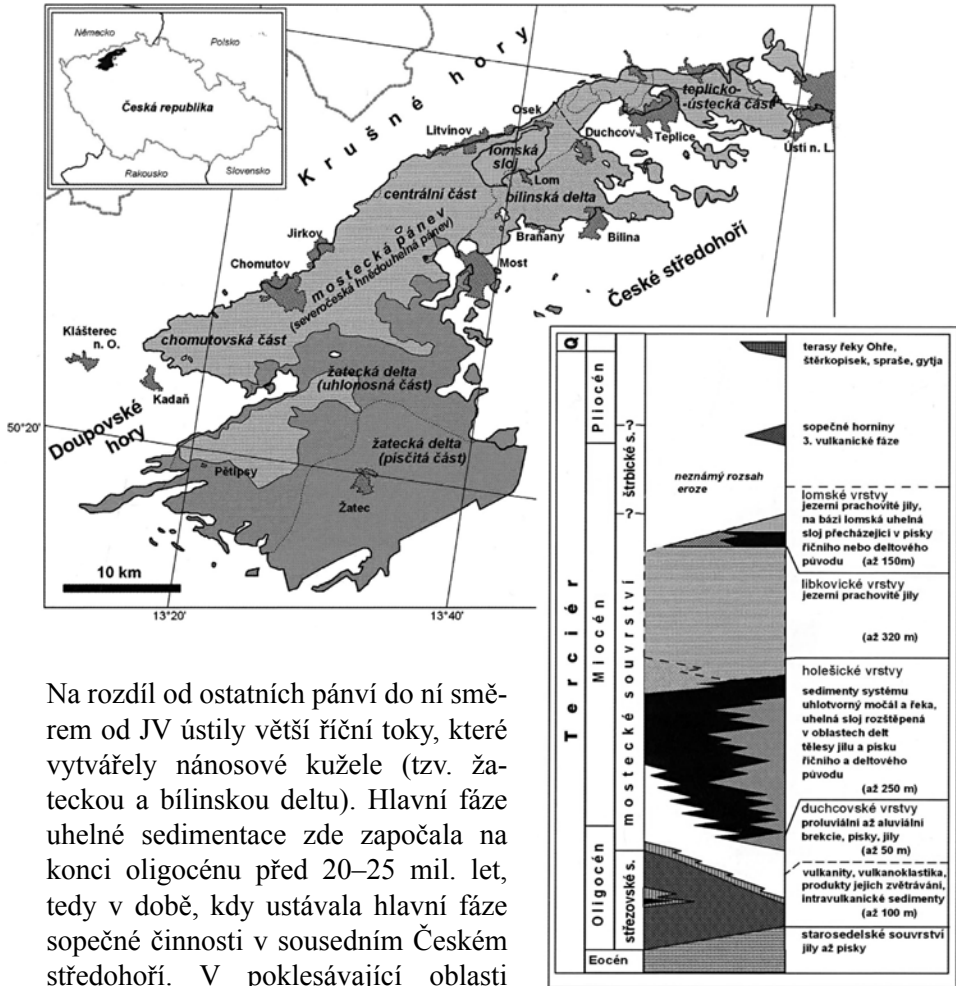
FOSILNÍ DŘEVA Z MOSTECKÉ PÁNVE

Zuzana Vařilová

Mostecká pánev je pojmenování rozsáhlé sedimentační pánve, která je známa také podle dříve používaných názvů – severočeský hnědouhelný revír či severočeská hnědouhelná pánev. Rozkládá se v oblasti ohraničené Krušnými horami a Českým středohořím, přibližně mezi městem Ústí nad Labem a Pruněrovem u Kadaně. Sedimentární výplň pánve se dělí do tří hlavních jednotek: nejstarší starosedelské souvrství, střezovské souvrství a mohutné mostecké souvrství, ve kterém se nachází uhelné sloje, spolu s říčními, delťovými a jezerními písky a jíly. Samotná uhelná sloj má různorodou stavbu, mocnost i složení uhelné hmoty.

První zmínky o těžbě uhelné suroviny pocházejí již z konce 18. století. Těžba se začalo nejprve na východní straně pánve (v místech, kde uhlí vycházelo na povrch, tedy nejbližší k Ústí nad Labem) a později se centrum těžby přesunovalo dále k JZ. K činným hnědouhelným lomům současnosti náleží lom ČSA v Komořanech, lom Bílina, lom Vršany a Nástup Tušimice. Během dlouhodobé těžby byly v lomech průběžně nacházeny pozůstatky třetihorní vegetace i fosilní zbytky původních organismů, žijících v oblasti v době prapočátku vzniku uhelné hmoty. K nejčastějším nálezům ze severočeských pánví patří otisky bylin, listnatých a jehličnatých dřevin (samotných listů, větévek, částí kmenů, plodů, semen); ze živočišné říše pak nálezy schránek plžů a mlžů, zkamenělých želv, ostatky sladkovodních ryb, obojživelníků i plazů, dochované části ptáků či velkých saveců, v menší míře i pozůstatky drobného hmyzu. K posledním unikátním objevům náleží mohutný prouhelňný kmen obnažený při těžbě meziloží v lomu Vršany.

Fosilní záznamy dochované do současnosti vypovídají o vývoji zdejší krajiny i podmínkách, které zde panovaly v dávné geologické historii. Příběh samotný začíná v době před více než 30 miliony let... Tektonická aktivita související s alpským vrásněním se v Českém masivu projevila vznikem zlomů a příkopových propadlin. Nejvýznamnějším z nich je podkrušnohorský prolom ve směru SZ–JV. Tento podélný příkop rozdělily příčné zlomy a třetihorní vulkanická centra na dílčí úseky – chebskou, sokolovskou, mosteckou (severočeskou) pánev a žitavskou pánev. Samotná mostecká pánev má rozlohu 870 km² a mocnost třetihorních uloženin zde dosahuje až 500 m.

Na rozdíl od ostatních pánví do ní směrem od JV ústily větší říční toky, které vytvářely nánosové kužele (tzv. žateckou a bílinskou deltu). Hlavní fáze uhelné sedimentace zde započala na konci oligocénu před 20–25 mil. let, tedy v době, kdy ustávala hlavní fáze sopečné činnosti v sousedním Českém středohoří. V poklesávající oblasti pánve se nejdříve pomalu ukládal řekami přinášený materiál, vznikaly zde plochy širokých říčních niv, močálů a mělkých jezer. Na dnech zaplavených močálů se začala hromadit rostlinná hmota v podobě rašeliny. Plocha močálu se postupně rozšiřovala a v době maximálního rozsahu dosahovala

Geologická mapa sedimentární výplně mostecké pánve s vyznačením hlavních celků a stratigrafické schéma zobrazující průřez jednotlivých souvrství s uhelnými slojemi (Dvořák et al. 2012)

mocnost vrstev odumřelé organické hmoty místy až 200 m. Tato mohutná vrstva biomasy byla přerušována vrstvičkami jílovitých usazenin, které se tvořily při dlouhodobých vysokých stavech vodní hladiny (tzv. holešické souvrství). Horotvorné procesy spolu s klimatickými změnami později způsobily postupné zatopení plochy močálu a jeho přeměnu v souvislé jezero, ve kterém se usazoval písčité a jílovitý materiál. Vznikaly zde rozsáhlé a mocné deltové vějíře. Jezero dotované několika přítoky (včetně řek z oblasti dnešních Krušných hor) se dále rozšiřovalo, přes 300 m mocné jílovito-písčité uloženiny kompletně pohřbily vrstvy rašeliny, postupně ji stlačovaly, a díky prouhelňovacím procesům se rašelina pomalu proměňovala na uhelnou sloj. K tvorbě močálů došlo znovu v době zpomalení poklesu pánve, přibližně před 15 mil. let. Tak vznikla druhá poloha rašeliny (tzv. lomské souvrství), opět pohřbená etapou jezerní sedimentace.

Hnědouhelná sloj zde vznikala jen v některých místech pánve a v časově omezeném období při souběhu několika nezbytných podmínek. Tou nejdůležitější byla výška vodní hladiny za života rostlin (tedy podmínka, aby močál nebyl přeměněn v souš nebo naopak zatopen jezerem) a následné zakrytí odumřelé rostlinné hmoty v anaerobním prostředí, v němž může docházet k prouhelňování. Prouhelňování samotné je velmi složitý biochemický a fyzikální proces související se stlačením organické hmoty, snížením množství vody a zvyšováním obsahu uhlíku. I díky těmto procesům se v severočeské pánvi zachovalo kromě mocných vrstev hnědého uhlí také množství rostlinných zbytků dnes nacházených během těžby jako fosilie (nálezy zuhelnatělých

Krystal křemene v uhelné hmotě (lom Vršany, vel. 2 mm) a kapka duxitu v prokřemeněném kmeni (lom Bílina, vel. kapky 4 mm) (foto P. Fuchs)

listů, větviček, kmenů i pařezů, semen, plodů či květů). Velmi častou formou zachování rostlinných zbytků je také jejich mineralizace. V případě dostatku vhodných minerálních roztoků v okolním horninovém prostředí dochází k nahrazení části organické hmoty novotvořenými minerály.

Minerály impregnující fosilní dřeva

V uhelné sloji i v okolních sedimentech bylo objeveno velké množství fosilních stromů, částí kmenů, jednotlivých větví, pařezů i kořenů. Dosud v nich bylo rozpoznáno 15 druhů minerálů. Část těchto minerálů impregnuje původní dřevní hmotu, část z nich vykrystalizovala v dutinách a prasklinách dřev. Nejčastěji impregnuje dřeva SiO_2 (jeho různé modifikace – křemen, chalcedon či opál), uhličitany jako je siderit, dolomit nebo kalcit, a sirníky (pyrit a markazit).

Klastický křemen / SiO_2 patří k nejběžnějším minerálům uloženin mostecké pánve. Křemen se vyskytuje zejména ve formě prokřemenělých dřev (kmenů, pařezů a větví) v písčito-jílovitých sedimentech nadloží či meziloží uhelné sloje i přímo ve sloji, méně často pak v čočkách silicitů. Nejčerstvější nálezy prokřemenělých dřev pocházejí z lomu Vršany a Bílina. Podélné a příčné praskliny kmenů jsou pokryty vrstvou krystalků křemene (vel. do 1 cm), někdy v kombinaci s duxitem, sideritem či dolomitem. Červenohnědým krystalkům (zbarveným uhelnou hmotou) se pro jejich výraznou třpytílost přezdívá „jiskřivce“.

Dolomit / $\text{CaMg}(\text{CO}_3)_2$ se vyskytuje v pelokarbonátových konkréciích, mineralizovaných dřevch a v pískovcích, kde tvoří dolomitový tmel i výplň puklin (zejména v sedimentech bílinské a žatecké delty). První nález dolomitu byl z lomu Maxim Gorkij v Bílině, zde impregnoval a vyplňoval pukliny v zuhelnatělém kmeni. Tvoří zrnité agregáty nebo samostatné čiré až medově žluté krystalky vel. 1–2 mm. Krystalované dolomity jsou známy z lomu Vršany (od roku 1994), kde se opakovaně nacházely zuhelnatělé kmeny stromů impregnované křemenem nebo sideritem, a pukliny často obsahují povlaky dolomitu (max. vel. krystalků 8 mm).

Siderit / $\text{Fe}(\text{CO}_3)$ je nejhojnějším karbonátem v uloženinách mostecké pánve. Siderit se vyskytuje jako součást uloženin, běžně impregnuje kmeny a větve stromů. Nejtypičtější formou výskytu sideritu jsou však konkréce zvané pelosiderity (směs sideritu a jílových minerálů, příp. dalších karbonátů), dosahující rozměrů od několika decimetrů až po několik metrů.

Limonit je sekundární minerál tvořený směsí hydroxidů železa, jeho krystalickou složkou je obvykle goethit / $\text{Fe}^{3+}\text{O}(\text{OH})$. Limonit je hojný ve všech uloženinách pánve a vyskytuje se v různých formách jako povlaky na puklinách a vrstevních plochách i v prasklinách uhlí. Ve většině současných těžebních lokalit se objevují části kmenů impregnované limonitem.

V těchto třetihorních dřevch se také nachází tzv. **duxit** (podle německého názvu Duchcova „Dux“). Duxit je směs různých pevných uhlovodíků, které se přeměnily z původní pryskyřice třetihorních stromů. Jde tedy vlastně

o zkamenělou pryskyřici, tedy něco mezi minerálem a fosilní organickou hmotou. Historie výzkumu duxitů v mostecké pánvi probíhala ve dvou etapách. Na přelomu 19. a 20. století se studium soustředilo na pryskyřici bohaté partie v uhelné sloji. Poprvé byl popsán z dolu Emeran u Břežánek (1874), kde červenavě hnědá látka s lasturnatým leskem tvořila 2–6 cm mocnou vrstvu v uhlí. V 80. letech minulého století byl pak objeven v pelosideritových konkréciích a jako čistá fosilní pryskyřice později také ve zkamenělých a zuhelnatělých kmenech stromů (jako náteky, kapky či krůpěje v dutinách a puklinách).

Zajímavostí a místním unikátem jsou pak tzv. **vršanské a bílinské koule**, přírodní kulovité útvary nacházené při těžbě uhlí v lomu Vršany a lomu Bílina. Jsou tvořené křemennými zrnky písku stmelnými pyritem a markazitem. Vytvářely se zcela přirozeně, tedy bez vlivu mimozemských civilizací, v době ukládání pánevních sedimentů. Jejich jádrem se staly kousky organické hmoty (úlomky větviček, listů, kůry, plody...) ve zvodnělém písku, kolem

Místo nálezu uhelného kmene v lomu Vršany v mezilozí uhelné sloje (foto Z. Vařilová)

Praskliny kmene z Vršan vyplňují povlaky světle nažloutlého krystalického dolomitu; vršanské a bilinské koule ve výstavě (foto Z. Vařilová, J. Preclík)

nich se vlivem sírných bakterií vysrážely sulfidy a tím se vytvořil základ budoucí koule. Kulovitý tvar vznikl později až vyvětráním z vrstvy písku. Velikost se pohybuje od 1 do 10 cm, časté jsou pak srůsty koulí za vzniku roztodivných tvarů. Koulím jsou připisovány zvláštní hojivé účinky a staly se tak žádaným artiklem v lidovém léčitelství.

Fosilní dřeva ze sbírek ústeckého muzea

V geologických sbírkách Muzea města Ústí nad Labem je kolem 25 vzorků třetihorních fosilních dřev, převážně z okolí Ústí nad Labem (nejvíce z Chařovic – dolu Milada či dolu Nová naděje a Trmic – dolu 5. květen, dále pak také z lokality Kundratice na úpatí Varhoště, a dalších míst). K větším exponátům náleží část kmene (pařezu) borovice, pocházející z hnědouhelné sloje z dolu Nová naděje z hloubky 100 m, který je rozpadlý na dvě části, přičemž větší z nich dosahuje velikosti 100 x 80 x 80 cm. K čerstvým přírůstkům náleží části menších silicifikovaných kmenů nalezené v lomu Vršany v roce 2012 a hlavně **stromový velikán objevený v roce 2015**.

Tento zkamenělý kmen o úctyhodném průměru přes 130 cm doputoval na podzim roku 2015 až na dvůr Muzea města Ústí nad Labem. Jde o torzo třetihorního stromového velikána objevené na jaře roku 2015 během těžby v meziloží uhelné sloje v lomu Vršany. Torzo kmene bylo muzeu v rámci dobrých vztahů darováno Vršanskou uhelnou a. s. za symbolickou částku 1 Kč.

Třetihorní kmen je příčně rozpukán a není bohužel impregnován křemenem v celém průměru. Jeho součástí je množství rychle větrající rozpadavé uhelné hmoty, navíc jeho jádro tvoří drolivá jílovito-písčitá výplň. Původní strom musel mít tedy dutý kmen, který byl postupně vyplněn jezerními a říčními uloženinami, které byly i v jeho okolí. Vzorky z kmene jsou podrobeny zkoumání specialistů na fosilní dřeva v Praze. Již teď je podle základních znaků dřeva zřejmé, že se jedná o jehličnan pravděpodobně ze skupiny tisovců (čeleď Taxodiaceae). Obří kmen, resp. jeho dvě dílčí části nejsou zatím veřejnosti přístupné. Před zimou byl zpevněn speciálními ocelovými obručemi a bylo mu vybudováno provizorní ochranné zastřešení, kde je schován před nepřízní počasí. Další neméně důležitou etapou bude navržení nejvhodnější metodiky konzervace k jeho zachování v celistvém a v co možná nejpůvodnějším stavu.

Torzo nově objeveného fosilního kmene je nejen největším kouskem v geologických sbírkách ústeckého muzea, ale skvěle doplňuje stávající kolekci třetihorních dřev. Kmen by měl v budoucnu navíc tvořit součást stálé expozice, která bude mimo jiné zaměřena na historii dobývání uhlí v regionu a související rozvoj průmyslu v Ústí nad Labem.

Je zřejmé, že dolování uhelné suroviny v mostecké pánvi mimo jiné přispělo k obohacení mineralogických a paleontologických sbírek. Nálezy rozmanitých nerostů či fosilních pozůstatků třetihorního života jsou však v činných lomech pomíjivou záležitostí. Vzhledem k pokračující těžbě mají objevené lokality velmi krátkodobou životnost, často jen měsíce, týdny či dokonce pouhé hodiny. Mnohé exponáty jsou pak zachraňovány jen díky všímavosti pracovníků těžebních společností.

Příklady typických minerálů z uhelných pánví, včetně menších částí fosilního kmene z Vršan představila návštěvníkům výstava „Minerály mostecké pánve“ (více na str. 63).

Literatura:

Dvořák Z., Svejtkovský J., Janeček O., Coufal P. (2012): Minerály severočeské hnědouhelné pánve. Severočeské doly a. s., Chomutov. Granit, Praha. 160 s.

Hurník S. (2001): Zavátá minulost Mostecka. Sborník Okresního muzea v Mostě, řada přírodovědná, 2001, 23. Okresní muzeum v Mostě. 139 s.

Kvaček Z., Dvořák Z., Mach K., Sakala J. (2004): Třetihorní rostliny severočeské hnědouhelné pánve. Severočeské doly a. s., Chomutov. Granit, Praha. 160 s.

Pešek J., Sivek M. (2012): Uhlonosné pánve a ložiska černého a hnědého uhlí České republiky. Česká geologická služba, Praha, s. 104–119.

Fotopříběh „Cesta fosilního kmene z Vršan do ústeckého muzea“

Třetihorní kmen objevený při těžbě v jílo-
vito-písčitých uloženinách meziloží uhel-
ných slojí. Přes letní sezónu tvořil součást
exkurzní trasy v rámci uhelné safari.

Na podzim 2015 byl pak provizorně zpevněn,
s pomocí těžké techniky byly odtěženy okolní
sedimenty a samotný kmen byl jeřábem nalo-
žen a transportován do ústeckého muzea.

Vjezd do venkovního atria muzea byl napínavý, stejně tak skládání obou částí kmene na místo
určení. Vše nakonec dobře dopadlo... (foto P. Šulcek, J. Preclík)

SLOUPY VYSOKÉHO NAPĚTÍ JSOU PRO PTÁKY NEJEN NA ÚSTECKU SMRTELNĚ NEBEZPEČNÉ

Václav Beran

Krajina střední Evropy je, jak známo, krajinou kulturní. Téměř všechny typy prostředí jsme přetvořili k obrazu svému. Z lesů mnohde vznikla „pole na dřevo“, pole a louky s jejich současným intenzivním hospodařením představují z pohledu divokých druhů spíše pouštní biotopy, nebo „zelený beton“. Dříve menší pole a louky byly zceleny v obrovské lány a z krajiny zmizely remízky, meze či neudržované okraje polí, které, byť rozlohou malé, představovaly klíčovou roli pro přežití řady druhů v zemědělské krajině. Hraboši i hmyz se na polích intenzivně tráví a na velkých plochách chybí potrava, takže pak chybí například i ptáci. Některé druhy jsou schopné tyto radikální změny prostředí přežít a přizpůsobit se, jiné druhy rychle mizí. Ale aby to ti přežívající neměli úplně jednoduché, vytváříme v krajině řadu dalších velmi nebezpečných prvků, často nevědomky a zbytečně.

Pokud svůj pohled zúžíme na ptáky, kteří jsou dobře prostudováni, a změníme jejich početnosti a druhového složení rozumíme možná nejlépe, ukáží

Smrtečně nebezpečný rohový sloup vysokého napětí s izolátorem nad středem konzole
(foto V. Beran)

Mumifikovaná káň lesní u paty sloupu vysokého napětí (foto V. Beran)

se nám kromě výše uvedených klíčových i další rizikové faktory. Stasisice ptáků ročně hynou nárazem do skla. Ano, je jasné, že nezrušíme okna a nezačneme žít pod zemí. Ale například prosklené autobusové zastávky či prosklené protihlukové stěny u dálnic opravdu nepotřebujeme, máme za ně funkční, cenově i esteticky stejně hodnotná řešení, jen je třeba zodpovědně vybírat a plánovat. Stasisice ptáků dále ročně hynou pod koly rychle jedoucích automobilů. S tím také těžko něco uděláme, potřeba mobility stále narůstá a s ní i hustota silničního provozu. Dalším nebezpečným prvkem jsou sloupy vysokého napětí v krajině. Elektřinu využíváme všichni, jen málokdo ale ví, že při jejím přenosu k nám, koncovým uživatelům, často zbytečně hynou tisíce ptáků.

To, že na sloupech vysokého napětí hynou ptáci, je odborníkům známo již desítky let. Velmi záleží na konstrukci sloupu. Obecně platí, že nejvíce rizikové jsou sloupy s rovnou konzolí (laicky „železem“, které drží izolátory s „dráty“) a izolátory umístěnými na této konzoli nahoře. Pták při dosedání na vodivou konzoli zavadí křídlem o vodič („drát“), způsobí zkrat a dostane zásah elektrickým proudem. Obvykle okamžitě umírá. V mnoha státech

západní Evropy začali tento problém řešit před desítkami let. Nejčastěji jsou ty nejnebezpečnější konzole vyměňovány za bezpečnější, v některých zemích dochází k zakopávání celých linek vysokého napětí pod zem. To je samozřejmě ideální varianta, neboť ptáci občas, byť méně často, hynou i nárazem do vodičů, navíc žádný typ konzole není zcela bezpečný, v České republice je ale zatím tato varianta zcela neprůchodná.

I u nás se problém diskutuje již dlouho. K jeho vyřešení však chyběla a z velké části chybí vůle distributorů energie. Dokonce byl uzákoněn termín (rok 2023), do kterého musí být všechny sloupy zabezpečeny či vyměněny za bezpečné. Ale zdá se, že spíše než snahy o zabezpečení sloupů převládá ze strany distributorů snaha o změnu zákona. Bohužel pro desetitisíce ptáků. Přesná čísla z ČR chyběla, ročně jsou náhodně nacházeny stovky ptáků usmrcených či zraněných na vysokém napětí. Agentura ochrany přírody a krajiny České republiky proto zažádala z Norských fondů o projekt, který by rizikovost sloupů v krajině z pohledu ptačí mortality sledoval a vyhodnotil. V druhé půlce roku 2015 a na začátku roku 2016 tak ornitologové fyzicky zkontrolovali celkem šest tisíc kilometrů linek vysokého napětí, vyhledávali mrtvé ptáky a sledovali, kolik je v okolí těch živých. Celkové výsledky nejsou ještě zpracované, ale i ty předběžné jsou děsivé. V severních Čechách jsem zkontroloval zhruba 250 km linek vysokého napětí a pod nimi našel celkem 88 uhynulých ptáků. Kontroly byly prováděny v únoru a březnu, tedy v době, kdy je v krajině ptáků nejméně, zima končí, potravy je málo, neúspěšní jedinci již zahynuli, navíc v oblastech, které mají celkově spíše nízké hustoty velkých ptáků atd. Řada zabitých ptáků pod sloupy vysokého napětí je rychle odstraněna predátory, neboť si s nimi rádi potravu zpestří například lišky, kuny či divoká prasata. Mnou zjištěné počty jsou tedy minimální, a pokud bychom zohlednili celoroční úmrtnost, tak pro tuto trasu bude uhynulých jedinců zcela jistě několikanásobně více. I tak jsou výsledky děsivé a z celorepublikového pohledu alarmující, neboť v průměru je úmrtnost podobná i v jiných regionech. A jaké druhy jsem na Ústecku nacházel? Nejvíce usmrceno bylo kání lesních (21), následováno strakami obecnými (14), vránami obecnými (12), krkavci velkými (11), kosy černými (10), holuby hřivnáči (4), poštolkami obecnými (4), havrany polními (2) a husami velkými (2). Jeden uhynulý exemplář jsem našel od bažanta obecného, drozda brávníka, kvíčaly obecné, skřivana polního a vrabce polního. Ostatky dvou středně velkých pěvců a jednoho holuba nešly určit do druhu.

Kromě smutného výřadu usmrcených ptáků je zarážející i celková chudost zemědělské krajiny. Z intenzivně obhospodařovaných nížin prakticky zmizely koroptve polní, úplné minimum bylo i strnadů obecných, vran obecných, bažantů obecných, poštolek obecných či zajíců polních. Překvapivě málo bylo v celé oblasti i drobných hlodavců. Zemědělská krajina se tak opravdu stává mrtvou zónou určenou pouze na velkoprodukcii plodin pro naši obživu či pohon. Pevně doufám, že se dožijí dob, kdy ptáci nebudou zbytečně umírat na linkách vysokého napětí a kdy zemědělská krajina opět nebude živit jen člověka.

Dvě káně lesní a jeden krkavec velký, které zabil výboj elektrického proudu po dosednutí na konzoli sloupu vysokého napětí (foto V. Beran)

NA VÁPŇĚ, TAM JE HEJ! DVĚ VÝZNAMNÉ LOKALITY OHROŽENÝCH ROSTLIN V OKOLÍ ÚSTÍ NAD LABEM

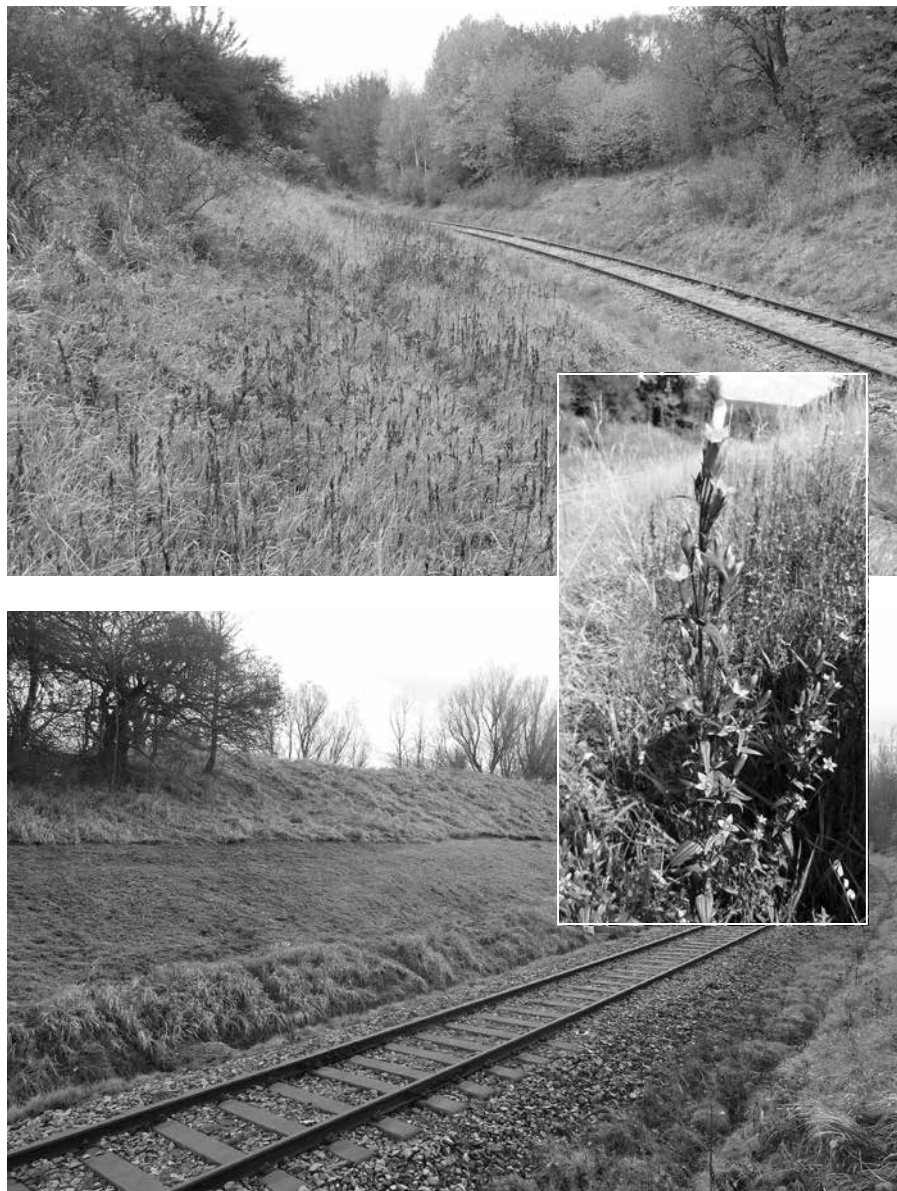
Roman Kroufek, Petr Bultas

O tom, že podloží a chemické složení půdy významně předurčuje na něm se vyskytující vegetační kryt, ví každý, od drobného pěstitele až po velkostatkáře. A platí to samozřejmě také pro planě rostoucí květenu, kdy chemismus půdy, její kyselost či zásaditost, významně determinují složení rostlinných společenstev a mnohdy představují nejdůležitější abiotický faktor, omezující či umožňující růst vzácných a ohrožených druhů rostlin.

Jedním z botaniky nejvyhledávanějších typů půd jsou ty, které svou chemickou reakcí umožňují růst druhům, jinak z krajiny významně mizejícím. V Českém středohoří jsou to především zásadité vápňité půdy, které se tvoří na sedimentech teplického a březenského souvrství a nalezneme je převážně na úpatí čedičových vrchů a příkřejších svazích. Pro svou typicky světlou barvu, kterou svítí odkrývají těchto půd do dál, jsou tyto lokality označovány jako bílé stráně. My si představíme dvě méně známé lokality, které se takovým přízviskem pyšnit nemohou, postrádají totiž odkrývky, díky zapojenému travnímu porostu bychom je z dálky jen těžko odlišovali od ostatní vegetace v okolí. Zblízka však oko laika i odborníka pozná řadu esteticky i ochranářsky zajímavých druhů, které lze dnes právem řadit mezi rarity.

Malé Chvojno

Jedná se o svah úvozu dnes bohužel sporadicky využívané železniční trati, vzdálený necelý půl kilometr severovýchodně od viaduktu u Malého Chvojna. Křoviny zde přecházejí do travnatých porostů s dominantní válečkou prapořitou (*Brachypodium pinnatum*), které hostí řadu vzácných rostlin. Modrým Mauriciem mezi nimi je bezesporu štíhlý krasavec hořeček nahořklý pravý (*Gentianella amarella subsp. amarella*), jehož počty zde v jednotlivých letech oscilují mezi desítkami až tisíci exemplářů. Není však jediným důvodem, proč tuto lokalitu v brzkém podzimu navštívit. Velké modré květy příbuzného hořce brvitého (*Gentianopsis ciliata*) jsou zde mnohem vzácnější i přesto, že celorepublikově je ohrožení těchto dvou zástupců hořcovitých nesrovnatelné. Zklamaný není ani návštěvník, který se na lokalitu vydá zjara, kdy jsou rostlinky hořců ukryty ve svěží trávě. Kochat se může množstvím nenápadné orchideje bradáčku vejčitého (*Listera ovata*), jejíž mnohem zdobnější

Lokalita hořečku nahořklého pravého u Malého Chvojna před zásahem (nahore)
a po zásahu (dole) (foto P. Bultas)

příbuzný prstnatec májový (*Dactylorhiza majalis*) je k vidění na pastvině jen několik metrů od lokality. Pokud však překročíme železniční těleso, můžeme na protějším svahu pod jasany nalézt běloskvoucí květy okrotice bílé (*Cephalanthera damasonium*), která výčet vstavačovitých na lokalitě uzavírá. Klesne-li milovník přírody na kolena a rozhrne všudypřítomná stébla trav, může na několika místech zahlédnout něžné listy kapradiny hadilky obecné (*Ophioglossum vulgatum*), které naši předci říkali zlověstně hadí jazyk. Musí však dávat pozor, aby během pátrání po kapradince nepoškodil další vzácné a zajímavé druhy, které na lokalitě, také díky pravidelnému managementu, prosperují. Jedná se například o jetel horský (*Trifolium montanum*), vítod chocholatý (*Polygala comosa*), prvosenku jarní (*Primula veris*), pcháč bezlodyžný (*Cirsium acaule*) či jehlici trnitou (*Ononis spinosa*), i když do dvou posledně jmenovaných, proti agresorům dobře vyzbrojených rostlin by si každý zakleknutí rychle rozmyslel. Nově můžeme obdivovat v roce 2015 nalezenou lokalitu kozlíku dvoudomého (*Valeriana dioica*).

Dobkovice

Také nad železniční tratí, tentokrát využívanou velmi intenzívně, leží druhá lokalita. Nachází se asi jeden kilometr severovýchodně od železniční stanice Povrly-Roztoky na příkrém svahu, který je výzvou i pro zdatného turistu. Vzácné rostliny, které zde v množství našly útočiště, tak ruší pouze každoroční podzimní řev křovinořezu, který zajišťuje management blízký tomu původnímu, kdy se i na tak odlehlých místech v řídkém ovocném sadu páslo. Společenstvo, které tvoří pokryv lokality, botanik řadí k širokolistým suchým trávníkům, mezi kterými se krásně vyjímají solitérní borovice černé (*Pinus nigra*). A jaké druhy zapříčinily, že zde management probíhá pravidelně již déle než deset let? V první řadě je to naše, co do vzrůstu jedna z největších orchidejí – vstavač nachový (*Orchis purpurea*), který zde a v blízkých lesích přežívá ve stabilní populaci a užívá si kombinace východní expozice a výživné vápnité půdy. Pestrost rodiny vstavačovitých pak dokreslují běžnější druhy, jako okrotice bílá (*Cephalanthera damasonium*), krušík široolistý pravý (*Epipactis helleborine subsp. helleborine*) a bradáček vejčitý (*Listera ovata*), které se namnoze vyskytují také v přilehlých dubohabrových lesích. Smutný pohled je na řídký trs, tvořený třemi rostlinami k záhubě odsouzeného hořce křížatého (*Gentiana cruciata*) i na několik nevitálních hořců brvitých (*Gentianopsis ciliata*). Ráz teplomilné středohorské květeny dokreslují klasické druhy, jako plamének přímý (*Clematis recta*), orlíček planý (*Aquilegia vulgaris*), lilie zlatohlavá (*Lilium martagon*) či oman vrboolistý (*Inula salicina*).

Lokalita vstavače nachového, zárazy alsaské, hořce křížatého a brvitého nad železniční tratí severovýchodně od Povrlů-Roztoků: lokalita před zásahem (nahore) a po zásahu (dole) (foto P. Bultas)

Ještě jednou zvláštností se však tento zachovalý kousek přírody pyšní. Je jí vitální populace parazitické rostliny zárazy alsaské (*Orobanche alsatica*), která v příznivých letech v počtu až deseti jedinců nemilosrdně napadá smlodníky jelení (*Pedicularis cervaria*).

Závěr

Likvidace travního porostu na svahu u Dobkovic
(foto P. Bultas)

Představené lokality asi nikdy nebudou cílem turistů a je tomu tak dobře, neboť vzácné rostliny na nich přežívající se jen nerady ukazují početným výpravám a čekají spíše na opatrného nadšence, který je ochotný věnovat desítky hodin pátrání, často bez odpovídajícího výsledku. Je však dobré si uvědomit, že i na zdánlivě nehostinných místech, na okraji běžného zájmu lze nalézt klenoty, které si zasluhují pozornost a ochranu. Tu jim formálně poskytuje zákon, méně formálně a o to účinněji pak nadšenci, kteří ve volném čase suplují neexistující stáda ovcí a koz a likvidují náletové dřeviny, dusící stařinu i expandující třtinu. Díky nim potom druhy rostlin, se kterými jako by se ani nepočítalo do budoucna, snad přežijí a budou zpestřovat diverzitu naší květeny i v dalších letech.

Literatura:

- Dostál J. (1958): Klíč k úplné květeně ČSR, nakladatelství ČAV, Praha, s. 493–498.
 Kopriva J. (1982): Příroda Ústecka I/81, Okresní vlastivědné muzeum, Okresní aktiv státní ochrany přírody, Ústí nad Labem, s. 39–92.
 Slavík B. (ed.) (2000): Květena ČR, díl 6, Academia, Praha, s. 72–110.

ZÁPISKY Z TERÉNNÍHO DENÍKU

Jiří Spružina, Klíšský potok 25. 4. 2013

Po přečtení příspěvku Vladimíra Horáka „Klíšský potok v průběhu staletí“ jsem si vzpomněl na nepříliš vzdálené dobrodružství, které jsem na přírodovědné exkurzi na tomto potoku sám zažil. Nebyla to pouť po stopách historie, byla to pouť za poznáním „co zbylo z přírody“...

Je krásný slunečný den, jaro v plném rozpuku, když vyrážím se svým jezevčikem Fajtou na dlouho plánovanou výpravu, kterou jsem příhodně nazval „Brodění Klíšského potoka“. Tento levostranný přítok řeky Bíliny o délce toku 13,1 km pramení západně od obce Naklěvov v nadmořské výšce 435 m n. m. a na své nedlouhé pouti protéká nejprve podmáčenými loukami u Libouchce, aby se za obcí Žďár vnořil do hlubokého zalesněného údolí. Až do obce Strážky protéká překrásnou nivou s porostem bledule jarní, blatouchu bahenního a mnoha dalších chráněných rostlin. Jakmile jeho vody dorazí do intravilánu obce, je jeho koryto spoutáno do vydlážděného, přes dva metry hlubokého kanálu. Stejná kanalizace je provedena na jeho toku přes obec Božtěšice, podél ulice Vinařská a pokračuje až k nádrži u Městského stadionu. Zde se definitivně noří téměř po celý zbytek toku do podzemního tunelu pod městem. V roce 1988 se do tohoto tunelu pod městem vypravili na dobrodružnou výpravu historici ústeckého muzea, mimo jiné i náš současný ředitel Václav Houfek. Ten se prý propadl zpuchřelou podlahou kdesi ve sklepě po pás do vody, a než se dostal ven na silnici, stal se z něj v mrazivém počasí „ledový muž“. Já naštěstí vyrážím na opačnou stranu, proti proudu potoka. Začátek mé pouti je skutečně stylový. Nádrž u stadionu připomíná odporně páchnoucí stoku, kde se mezi nánosy všemožného lidského odpadu a plovoucími PET lahvemi prodírají divoké kachny hledající v „mrtvé“ vodě něco k snědku. V místě přítoku je jasně vidět, jak se míjí čistá voda Klíšského potoka se silně znečištěnou v nádrži. Ten rozdíl v barvě a kvalitě vody je tak markantní, že to s trochou nadsázky připomíná soutok Rio Negro s Amazonkou. Překvapuje mne, že i zde vidím pod hladinou život, a to celé hejno drobných ryb. Poznávám plotici obecnou, slunkku obecnou a hrouzka obecného, jinými slovy ty nejodolnější druhy kaprovitých ryb. Raději prchám vydlážděným

korytem vzhůru k prvnímu tunelu. Mám kecky broďáky, ale téměř nemusím vstoupit do vody, tak nízký je její stav. Náhle mě opět do nosu udeří silný zápach, to když zleva přitéká Bílý potok od Habrovic. Narovnaným betonovým korytem voda jen sviští, což vůbec nevdá Fajtovi, který se od mládí v brodění potoků vyžívá. Za benzínkou u křižovatky s Petrovickou ulicí podlézám dalším tunelem hlavní Božtěšickou a zdá se, že hluboké dlážděné koryto končí. V toku jsou velké kameny, které čeří vodu a zdolávají se velmi obtížně. Chytrý Fajta také hned kašle na nějaké brodění a vyskakuje na přílehlý břeh. Já jej vzápětí musím následovat. Další tunel pod Petrovickou směrem do Božtěšic je poměrně hodně nízký a plný kluzkých balvanů. Potok se tu opět na krátký úsek dostává do hlubokého vyzděného koryta. Asi půl metru nade dnem je vyzděn do

Podoby Klíšského potoka: 1) romantický úsek potoka pod Žďárkem, 2) za přítokem Chuděrovského potoka, 3) podchod pod Božtěšickou ulicí, 4) narovnané koryto potoka u Městského stadionu (foto J. Spružina)

Klíšský potok za Božtěšicemi, most z roku 1878 (foto J. Spružina)

stěny úzký ochoz, po kterém pokračuji dál. Z přilehlých domků na levé straně vyúsťují nad vodní tok do koryta železné trubky, ze kterých se line otřesný zápach. Stejně zapáchá i pravobřežní přítok Chuderovského potoka, který přitéká ze Severní Terasy, na jehož horním toku jsem v hlubších tůních ojediněle viděl potoční pstruhy. Někteří byli i přes 30 cm dlouzí, ale z nedostatku přirozené potravy i neuvěřitelně vychrtlí, takzvaná „hladová forma“. V místech, kde potok překlenuje můstek s ulicí Pod Skalou, je asi metr vysoký jez. Zde mám konečně v čisté a dostatečně hluboké vodě možnost sledovat, co živého se ukrývá pod hladinou. Ryby zde žádné nevidím, tak obracím kameny a pátrám po dně, zda nevidím larvy chrostíků v jejich typických schránkách. Chrostíci (Trichoptera) jsou důležitou součástí potravního řetězce vodního prostředí a bioindikátor kvality vod. Bohužel nenacházím ani jedinou larvu, jen kameny na dně jsou porostlé hnědou mazlavou sinicí. Z této části potoka prostě zmizel jakýkoliv život. Krásná, průzračná voda, ale totálně sterilní. Po krátkém úseku přirozeného toku je potok na začátku Božtěšic znovu spoután do hlubokého vybetonovaného koryta. Na

několika místech je překlenut romantickými kamennými můstky. Na jednom z nich stojí nepříčetná žena a rusky na mne křičí: „Vy přišli sjuda, čtoby ukras! Ujtí, ili ja budu nazywať policija!“ Posbíral jsem své chatrné základy ruštiny ze střední školy a snažím se jí vysvětlit, že jsem přírodovědec a jen procházím. Zjevně mi nevěří a dál mele pořád dokola o zlodějích a policii. Abych jí to vysvětlil, snižuji se dokonce k tomu, že vytahuji z báglu vercajk – sítku, smrtičky s ulovenými motýly a injekci s éterem. Ta injekce jí dodala, protože s novým záchvatem hysterie na mne křičí: „Narkoman, narkotika!“ Podařilo se jí dokonale vyděsit Fajtu, který prchá vzhůru vydlážděným korytem, a já jej vzápětí rezignovaně následuji. Vpravo vidím betonové architektonické monstrum, v němž zřejmě bydlí a ukrývá poklady celého světa. Křik šilené Ukrajinky mne provází téměř až na konec Božtěšic. Zde, u kamenného mostku z roku 1878 usedám na kámen, zapaluji si cigaretu a snažím se rozchodit tu ukrajinskou dostávačku. Ve Strážkách mne čeká opět naprosto sterilní kanalizovaný úsek. Pookřávám až v malebném, hlubokém údolí pod Žďárkem, kde kdysi stála „imitace“ trampské chaty. Potok zde vytváří tišiny s hlubokými tůňemi a místo betonových můstků je překlenut padlými kmeny. Romantika hadr, až na to, že voda životem právě neoplývá. U dna ani u hladiny není vidět žádný pohyb, kameny jsou porostlé hnědou řasou, přitom se jedná o pstruhový revír, kde lov je povolen od soutoku s Labem až do obce Žďár. Pouze pramenná část je chovná. Nakonec pod jedním kamenem z mnoha, které jsem převrátil, nacházím vychrtlou mřenku. Tak přece jen aspoň něco. Pozoruji, jak rybka při útěku víří usedlý kal ze dna a míří vzhůru proti proudu. Přestávám dále pátrat po životě v Klíšském potoce, fotím Fajtu u trsu žlutého květenství blatouchu a vydávám se, na rozdíl od mřenky, po proudu.

Fajta u květenství blatouchu (foto J. Spružina)

NOVINKY Z MUZEJNÍ KNIHOVNY

Helena Houfková

Na přelomu roku 2014 a 2015 se v Národní galerii v Praze konala velká výstava věnovaná středověkému umění severozápadních Čech. Stejnému tématu se věnovaly i menší výstavy uskutečněné v Litoměřicích, Děčíně a Teplicích. V Oblastním muzeu v Chomutově byla otevřena nová dlouhodobá expozice sochařství a malířství 14. až 16. století. V souvislosti s těmito projekty získala muzejní knihovna do svého fondu řadu publikací věnovaných památkám umění v severozápadních Čechách. Jedná se většinou o publikace bohatě ilustrované, a čtenář tak má možnost seznámit se s mnoha díly, z nichž většina je ukryta v depozitářích severočeských muzeí a spatřit je lze pouze na výstavách. Nejvíce ústeckých exponátů je popsáno v knize *Gotické umění na Ústecku*, která vyšla u příležitosti stejnojmenné výstavy. Návštěvníci zde mohli obdivovat všechna dosud zachovalá gotická sochařská díla z celého Ústecka, z nichž některá byla vystavena vůbec poprvé. Samostatnou kapitolu má město Ústí nad Labem v publikaci o středověkém umění v severozápadních Čechách *Trans montes* a v katalogu výstavy *Bez hranic*. Tuto výstavu připravila Národní galerie v Praze a k vidění na ní byly nejcennější sbírkové předměty gotického umění severozápadních Čech. Muzeum města Ústí nad Labem zde bylo zastoupeno řadou exponátů ze sbírky archeologie, umění i starých tisků.

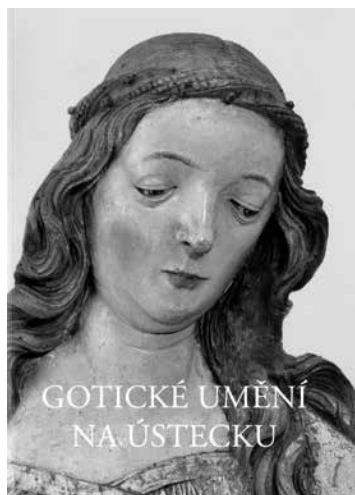
1. **Gotické umění na Ústecku:** Severočeská galerie výtvarného umění v Litoměřicích, 15. 2. 2013–7. 4. 2013. V Litoměřicích: Severočeská galerie výtvarného umění ve spolupráci s Univerzitou Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, 2013, 79 s. ISBN 978-80-85090-83-3.
2. **Všemu světu na útěchu: sochařství a malířství na Chomutovsku a Kadaňsku 1350–1590:** katalog dlouhodobé expozice Oblastního muzea v Chomutově. V Chomutově: Oblastní muzeum, 2014. 350 s. ISBN 978-80-87898-07-9.
3. **Ad gloriam Dei: 130 let Diecézního muzea v Litoměřicích a 20 let jeho obnovené existence.** Litoměřice: Severočeská galerie výtvarného umění v Litoměřicích, 2015, 157 s. ISBN 978-80-87784-08-2.
4. **Trans montes: podoby středověkého umění v severozápadních Čechách.** Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze v nakladatelství

Halama, 2014, 399 s. ISBN 978-80-7308-537-7

5. **Bez hranic: umění v Krušnohoří mezi gotikou a renesancí.** V Praze: Národní galerie, 2015, 239 s. ISBN 978-80-7035-590-9.

6. **České zpěvníky teplického literárního bratrstva ze 16. století: katalog výstavy k počtě Mistra Jana Husa.** Zpracovaly Jitka Žižková a Jana Michlová. Teplice: Regionální muzeum v Teplicích 2015, 97 s. ISBN 978-80-85321-73-9.

TENKRÁT NA SEVEROZÁPADĚ

Tomáš Okurka

Od 30. září 2015 do 17. dubna 2016 byla v muzeu otevřena výstava Tenkrát na severozápadě, která se věnovala dramatickému a zlomovému roku 1945 v Ústí nad Labem a okolí. Jejím kurátorem byl Tomáš Okurka, autorem výtvarného řešení Richard Loskot, na realizaci se podílela většina zaměstnanců Muzea města Ústí nad Labem. Partnerem výstavy byla Heimatpflegerin der Sudetendeutschen dr. Zuzana Finger, která se zasloužila především o zprostředkování kontaktů s odsunutými ústeckými Němci. Finančně se na výstavě podílel Česko-německý fond budoucnosti.

Snad žádný jiný rok v novodobé historii nepoznamenal Ústí nad Labem tak výrazně jako rok 1945. Při dubnových náletech byla zničena velká část historického centra a po skončení války bylo zahájeno vysídlení Němců, v jehož důsledku se zásadně obměnilo obyvatelstvo města. Rok 1945 je spjat s nesmírným utrpením mnoha lidí. Nacisté v posledních měsících války stupňovali svou bezohlednost a brutalitu, spojenecké letecké útoky na severozápadní

Dveře od vyšetřovací cely (foto J. Preclík)

Audiovizuální projekce k tématu náletů na Ústí nad Labem (foto J. Preclík)

Čechy znamenaly pro místní obyvatelstvo první bezprostřední konfrontaci s válečnými hrůzami, řadu lidských životů si vyžádala i nepřehledná situace v posledních dnech a hodinách války. Pro mnoho lidí však ani se začátkem míru utrpení neskončilo. Německé obyvatelstvo bylo vystaveno nenávisti české společnosti, která dospěla k přesvědčení, že Češi a Němci v jedné zemi nadále žít nemůžou. Rok 1945 však na druhou stranu přinesl také porážku nacismu, konec hrůzného válečného konfliktu – posledního na našem území – a začátek nové etapy vývoje našeho města a regionu.

Výstava *Tenkrát na severozápadě* tematizovala tyto různé aspekty divokého a zlomového roku 1945. Představila období nacistické vlády v Ústí nad Labem a okolí, přiblížila následky bombardování, věnovala se událostem na samém konci války a osvobození od nacismu, vylíčila osudy německého obyvatelstva po válce a zabývala se také příchodem nového obyvatelstva a jeho nesnadným vytvářením vztahu k tomuto městu a kraji. Na různých místech výstavy jsme se pokusili vyjádřit, jakým způsobem nás rok 1945 a jeho důsledky dodnes obklopují a ovlivňují.

„Sudetský poklad“ z Libouchce (foto J. Preclík)

Velký prostor byl věnován rovněž vyprávění pamětníků, kteří představili rok 1945 z různých perspektiv; byli mezi nimi Češi-starousedlíci, Češi, kteří do Ústí nad Labem přišli po válce, odsunutí Němci i Němci, kteří mohli v Československu zůstat. Od roku 1945 nás dělí 70 let, tedy přibližně délka lidského života. Lidí, kteří jsou s hrůzami války a jejích následků spjati vlastní pamětí, stále ubývá. Vytracení jejich zkušeností z kolektivní paměti by mohlo mít katastrofální důsledky. Je proto nezbytné tuto zkušenost různými formami nadále předávat, jak se o to pokusila i naše výstava.

Z exponátů, které byly na výstavě prezentovány, bychom chtěli vyzdvihnout především „sudetský poklad“ z Libouchce. Jedná se o předměty, které před odsunem v roce 1945 ukryla rodina Schlattnerových pod střechou svého domu. Na skrýš upozornil v červenci 2015 pan Rudi Schlattner, který se jako dvanáctiletý chlapec ukrývání předmětů zúčastnil. Kromě vystavených předmětů z tohoto unikátního souboru byl na výstavě představen i osud rodiny Schlattnerových. Pan Rudi Schlattner se bohužel otevření výstavy Tenkrát na severozápadě nedožil, zemřel týden před jejím zahájením. Výstavu však

navštívila skupina jeho příbuzných a blízkých přátel, která byla velmi potěšena tím, jak velký prostor byl na výstavě věnován tomuto nálezu a příběhu rodiny. Podrobnější zprávu o „sudetském pokladu“ z Libouchce jsme přinesli v minulém čísle Příspěvků.

Řadu exponátů zapůjčilo Sudetoněmecké muzeum v Mnichově. Byl mezi nimi například vězeňský úbor paní Marianne Kristenové, roz. Götzové, která byla jako patnáctiletá dívka internována od září 1945 do července 1946 v internačním táboře na

Detail instalace „sudetského pokladu“ (foto J. Preclík)

Budování českého pohraničí po válce (foto J. Preclík)

Návštěva příbuzných a přátel Rudiho Schlattnera v muzeu (foto J. Preclík)

Skřivánku v Ústí nad Labem. Několik exponátů zapůjčil také Archiv města Ústí nad Labem, například dopis očitého svědka ústeckého masakru 31. července 1945.

Výstava vzbudila mimořádný zájem návštěvníků i médií. Ačkoli je téma událostí roku 1945 dodnes citlivé, zaznamenali jsme jen minimum negativních reakcí. Většina ohlasů z řad odborné i široké veřejnosti byla naopak velmi kladná. Vyjádřením uznání je i nominace výstavy na prestižní cenu Gloria Musaealis, kterou uděluje Ministerstvo kultury, Asociace muzeí a galerií a Český výbor ICOM. Vyhlášení výsledků se bude konat 18. května 2016 ve Smetanově síni Obecního domu v Praze. Z těchto pozitivních ohlasů snad můžeme usuzovat, že výstava splnila svůj důležitý cíl, kterým bylo spojení zodpovědného zpracování důležitého historického tématu s atraktivním vizuálním řešením a emocionálním působením na návštěvníka.

THONET

Martin Krsek

Celý svět okouzlili produkty průmyslu ohýbaného nábytku někdejšího Rakousko-Uherska. Židle zvaná „thonetka“ je legendou a velký návštěvnický ohlas výstavy „Thonet a jeho severočeské ozvěny“ v ústeckém muzeu potvrzuje, že stále žive. Sbírkou našeho muzea se nijak nespécializují na ohýbaný nábytek, v kolekci uměleckého řemesla se nachází jen pár víceméně náhodných akvizic. Přesto jsme si mohli dovolit uskutečnit v rámci Čech průkopnický výstavní projekt. Dokumentace a prezentace historie ohýbaného nábytku byla dosud výhradně doménou Moravy. Umožnila to zejména spolupráce s dvojicí významných sběratelů a znalců ohýbaného nábytku z Ústeckého kraje – Tomáš Brejník a Pavel Zedínek.

Výstavu připravili jako autoři koncepce a zapůjčitelé většiny vystavených exponátů. Fenomén ohýbaného nábytku představili zejména prostřednictvím výrobků světoznámé firmy Gebrüder Thonet, ale i dalších slavných značek, jako Jacob & Josef Kohn, i méně známých, třeba D. G. Fischel Söhne, včetně zcela zapomenutých regionálních výrobců ze severu Čech, čímž expozici vložili regionální rozměr. Přehlídku reprezentantů tohoto nábytkářského odvětví doplňují sbírkové předměty Muzea města Ústí nad Labem a Collegia Bohemica. Vedle ohýbaného nábytku v nejrůznějších formách, které se zdaleka neomezují jen na proslulé židle „thonetky“, návštěvníci mohli vidět pouštivé dobové katalogy, miniaturní verze nábytku pro panenky a další předměty dokumentující historii ohýbání dřeva pro nábytkářství.

Jednoduchá, lehká, pevná, elegantní a také levná židle lidově zvaná „thonetka“ má už bezmála dvě stě let. Na jejím počátku stojí experimenty německého truhláře Michaela Thoneta s ohýbáním dřeva

Ohýbané dřevo houpací křesla doslova formuje
(foto J. Preclík)

za pomoci páry. K dokonalosti svůj vynález přivedl roku 1856, kdy založil svou první skutečnou továrnu, a to na území Českého království v moravských Korýčanech. Brzy zaplavil evropský trh milióny kusů nábytku v neuvěřitelně širokém sortimentu a inspiroval desítky dalších výrobců, včetně těch na severu Čech. *„Před deseti lety jsem se nastěhoval do staré vilky po prarodičích a chtěl jsem si ji vybavit dobovým nábytkem. Při tom jsem zjistil, že Thonet zdaleka nejsou jen židle, ale také věšáky, postele, skříně, prostě kompletní vybavení domácnosti. Je to krásné a zároveň se v tom velmi pohodlně bydlí,“* popsal svou cestu k tomuto fenoménu Tomáš Brejník z Litoměřic. Postupně se stal specialistou na ohýbaný nábytek, vzdal se své profese vodohospodářského projektanta, proměnil se v renovátora a otevřel si prodejní galerii. Dnes patří mezi sběrateli ke špičce. To mimo jiné dokládají hvězdné exponáty, které na výstavě v Ústí představil. Jsou mezi nimi i dva exempláře z vůbec nejstarších „thonetek“, ještě z doby, kdy Michael Thonet neměl továrnu, ale pouhou manufakturu. Na světě se takové dochovaly jen v několika stech kusech.

Roli celebrity mezi vystavenými artefakty pak hrálo houpací lehátko „7500“ z 80. let 19. století pojmenované pragmaticky podle katalogového čísla. V České republice se nacházejí jen tři. *„Představuje vůbec nejodvuhodnější produkt Thoneta ukazující úplnou mez jeho vynálezu ohýbání dřeva. Základní prvek lehátka tu totiž tvoří přes pět metrů dlouhá tyč. Její ohýbání bylo velmi náročné, a použitelné byly z deseti kusů jen dva. Proto také šlo o velmi drahý výrobek. To ostatně platí i z dnešního sběratelského pohledu,“* poznamenal Tomáš Brejník. Pod pojmem „severočeské ozvěny“ převratného Thonetova vynálezu ukázala výstava například židli děčínské firmy Flaschner Friedrich, která však v silné konkurenci vydržela jen mezi léty 1883 až 1903. V expozici reprezentuje nedávný přírůstek sbírek Muzea města Ústí nad Labem. Jde o dar právě od sběratele Tomáše Brejníka. Ten také zprostředkoval muzeu koupi dalšího exponátu výstavy, s velmi zajímavou regionální vazbou. Jde o sklápěcí křesílko neznámého výrobce, ke kterému se dochovala důležitá informace, že bylo v 60. letech 20. století zdemontováno z ústeckého kina London. To bylo první stálé kino v Ústí nad Labem. Datem jeho zprovoznění 1909 tak můžeme datovat i křesílko. Dochovalo se dokonce i se smaltovanou cedulkou s číslem na opěradle. Do výstavy připojilo své sbírkové předměty i centrum pro dějiny českých Němců, Collegium Bohemicum, a několik soukromých osob.

Variace na téma ohýbaného nábytku byla na výstavě představená v pestré škále
(foto J. Preclík)

ÚSTECKÁ ATOMOVÁ STOPA

Martin Krsek

V ústeckém muzeu byl od 18. 8. 2015 do 17. 1. 2016 k vidění projekt new-yorského fotografa Paula Saviana „**Shůry (From Above)**“, který se sestával z portrétů a vzpomínek osob, které přežily svržení atomové bomby na Hirošimu a Nagasaki a bombardování zápalnými pumami za II. světové války v Drážďanech (Německo), Tokiu (Japonsko), Vělni (Polsko), Coventry (Anglie), Rotterdamu (Nizozemsko) a Ústí nad Labem (Česká republika).

Rozhovor s ústeckou rodačkou v rámci projektu „Shůry (From Above)“ (z anglického originálu přeložil Lubor Bořek)

Nebýt náhody, nejspíš by se Ústecký kraj o této své slavné rodačce už nikdy nedozvěděl. Čtyřiaředesátiletá Američanka Lilli Hornig patří mezi poslední žijící vědce z legendárního projektu Manhattan. Projekt, jehož náplní byl vývoj první atomové bomby světa a výsledkem dosud jediné válečné využití této strašlivé zbraně v Hirošimě a Nagasaki. Loňské 70. výročí historické události přivedlo za Lilli Hornig do amerického státu Rhode Island fotografa Paula Saviana. Po celém světě fotografoval pro svou výstavu aktéry bombardování Hirošimy a Nagasaki.

Lilli si vybral, protože coby elitní chemička přispěla velkým dílem k vytvoření plutoniové bomby pojmenované *Fet Man* tedy *Thustoch*, která 9. srpna 1945 proměnila Nagasaki v apokalyptické místo. Když si fotograf a jeho objekt při portrétování povídali, zjistili, že mají nezvyklé společné téma – jedno město na severu Čech. Paule tam dvakrát fotil a Lilli se tam narodila 22. března 1921 coby Lilli Schwenk. Přitom žádný z jejích internetových životopisů tak přesný údaj o místě narození neuvádí.

Lilli Hornig (foto Paule Saviano)

Právě Savianiho fotografování v Ústí nad Labem pak zprostředkovalo informaci o vazbě Lilli Hornig na severočeskou metropoli místním historikům. Thomas Oellermann z Collegia Bohemica fotografovi zprostředkoval setkání s ústeckými pamětníky bombardování a následně domluvil zapůjčení výsledného fotografického projektu k výstavě v Ústí nad Labem. Tímto kanálem se nám pak podařilo dokonce uskutečnit po emailu se slavnou rodačkou rozhovor o jejich vzpomínkách na dětství v rodném městě.

Kde jste se přesně narodila?

V Drážďanské ulici (dnes Masarykova, pozn. autora). Myslím, že číslo domu bylo 51, ale každopádně ten dům už nestojí. Mám za to, že byl zničen za války; před pár lety se ho můj syn se snachou snažili najít, ale už tam nebyl (dům stojí, byl ale přechíslován na číslo 70, pozn. autora). Náš dům musel být postaven někdy na konci 19. století, protože na zdech stále byly plynové instalace, ačkoli my už používali elektrická světla. Telefon nikdo neměl; jeden telefon pro celou budovu však byl v přízemí a tatínek ho používal, když chtěl zavolat doktora. Přátelům se netelefonovalo, protože nikdo telefon neměl.

Z jaké pocházíte rodiny?

Mí rodiče byli Erwin a Rascha Schwenkovi. Tatínek se narodil v Praze, ale vyrůstal ve Vídni. Maminka pocházela z tehdejšího Ruska; narodila se ve Slonimu (dnešní Litva), ale vyrůstala v Lodži, Varšavě a ve Lvově. Oba moji dědečkové pracovali v textilním odvětví, jednom z mála otevřených v té době i pro Židy. Maminka byla nejstarší ze tří dcer; všechny tři dostaly profesionální vzdělání. Sama byla lékařkou, ale praxi vedla pouze krátce. Prostřední sestra byla lingvistkou a profesorkou na Ukrajinské akademii věd v Kyjevě; zmizela v letech 1933–1934 v rámci stalinských čistek. Nejmladší sestra byla zubařkou, ale praxi rovněž nevedla. Zmizela i s babičkou ve Varšavě v roce 1941 nebo 1942.

Jak se Vaši rodiče dostali do Ústí?

Rodiče se potkali v Erlangenu v Bavorsku, kde maminka studovala lékařskou fakultu a tatínek tam získal doktorát z chemie. Vzali se ve Vídni přesně v den, kdy vypukla první světová válka. Tatínek nejdříve pracoval jako výzkumník v Kaiser-Wilhelm Institutu v Berlíně a maminka byla lékařkou

v jedné velké berlínské nemocnici. V roce 1916 tatínek získal práci jako výzkumný chemik v Rakouském spolku pro chemickou a hutní výrobu v Ústí nad Labem. Objektem jeho výzkumu byla barviva, která v té době byla stále velmi důležitým odvětvím, a tato továrna byla v Ústí jedna z nejdůležitějších a největších.

Co se Vám vybavuje z rodného města?

Na rané roky strávené v Ústí mám velmi živé vzpomínky. Drážďanská ulice byla rušné místo, uprostřed vedla tramvajová linka a všude byla spousta chodců. Naproti našemu domu byl tenisový klub; na zimu tam kurty zatápěli vodou, takže jsem sledovala jak tenisty, tak i bruslaře, a později jsem se tam sama naučila bruslit. Jednou z atrakcí, na které jsem vždy čekala v okně našeho obývacího pokoje, byla velmi stylová dáma, která nosila elegantní kabát s obrovským kožešinovým límcem stejné barvy, jako byli její dva afghánští chrti, kteří ji vždy doprovázeli.

Obecně bylo Ústí spíše špinavé průmyslové město, ačkoli okolí si vybavuji jako velmi krásnou krajinu, obzvláště o nedělích, kdy jsme si tramvaj vyjeli podél Labe na skálu nad řekou, kde byla malá restaurace a kde jsme se setkávali s přáteli. V zimě někdy napadl sníh, ale častěji přšelo a byla velmi hustá mlha.

Tramvaje v Ústí už přes čtyřicet let nejezdí...

Tehdy nikdo neměl auto. Chodili jsme pěšky nebo jsme naskočili na tramvaj, ale většinou si vybavuji chození pěšky, zvláště na trh. Trh se odehrával na tržišti, a to už tam také není, myslím. Když jsem si nedávno zkoušela najít Ústí na mapách Google, tržiště jsem nenašla (shoduje se s dnešní plochou Mírového náměstí, pozn. autora). Bylo to velké dlážděné náměstí, na které shlížela radnice, myslím, že od severu, a ve dnech trhu bylo zaplněno budkami, kde se prodávalo ovoce, zelenina, maso, mléčné výrobky a v sezóně také mé nejoblíbenější – kachňátka, kuřátka, husy, jehňátka, dokonce i štěňata a koťata. Ať jsem prosila sebevic, maminka mi nikdy žádné nekoupila.

Výběr zeleniny byl vcelku omezený: brambory, cibule, bílé i červené zelí, mrkev, hrách a také zelené fazole, okurky a rajčata, ale třeba žádné dýně, cukety, papriky a další věci, které jsou dnes obvyklé. Na druhou stranu se v celé oblasti pěstovala spousta skvělého ovoce – mnoho druhů jablek, hrušek, švestek, třešní, meruněk, broskví a bobulovin.

Měla jste nějaké další důvěrně známé místo?

Když mi byly čtyři roky, přestěhovali jsme se do nového moderního bytu na Klíšské ulici 37. Společnost, kde tatínek pracoval, tam postavila nové domy pro své zaměstnance; náš byl poslední v ulici, za ním už začínala krajina. Myslím, že ulice ještě nebyla dlážděná. Přes ulici byl park, kde si hrály všechny děti (bývalý hřbitov, dnes Mánesovy sady, pozn. autora). Na dvorku každého domu bylo dětské vybavení, jako houpačky a pískoviště, a od továrny byly dvorky odděleny vysokým dřevěným plotem.

Bydleli jsme na druhém patře. O patro pod námi bydleli Schoenfeldovi; jejich dcera Hala byla o 3 roky starší a učila mě číst i psát a všeobecně na mě dohlížela. Naše maminky spolu studovaly na lékařské fakultě a její tatínek, Rudolf, tuším, byl inženýr chemie. Jiní přátelé mých rodičů se jmenovali Robert a Fritzi Lobsteinovi, kteří měli dva syny zhruba v mém věku, Hanse a Ottu. Pan Lobstein byl inženýr chemie a provozoval velkou továrnu na limonády; byl spolužákem mého tatínka ve Vídni. Bydleli v Neštěmicích v krásné vile s nádhernou zahradou nad údolím. V roce 1939 poslali chlapce do Anglie, kde byli nějakou dobu internováni. Rodiče utekli do Francie, kde Roberta uvěznilo gestapo, ale Fritzi se nějak podařilo zajistit jeho propuštění a nakonec za pomoci mého tatínka emigrovali do USA přes Portugalsko a Kubu.

V Ústí jste také prožila první školní léta.

Do školy jsem začala chodit v září 1927; třída sestávala z 45 dívek. Naší učitelkou byla „Frau Huebner“, přísná autoritářka, která děti vlastně neměla příliš ráda. Pamatuji si, že o přestávce jsme si nesměli jít hrát ven, ale museli jsme pochodovat chodbami nahoru a dolů v řadách po dvou v rámci cvičení. Na druhém stupni byla mou učitelkou Ludmila (respondentka píše Lyudmila, pozn. autora), ale její příjmení si nepamatuji. Tu jsem skutečně milovala. Učila nás plést; upletla jsem ponožky a klobouk, vše v bílé a růžové, mých oblíbených barvách. Strávila jsem tam ale pouze jedno poleletí, protože v březnu 1929 jsme se odstěhovali do Berlína. Odešli jsme pryč v důsledku vládní politiky s cílem zbavit se cizinců, obzvláště Němců a Rakušanů, aby Češi mohli získat lepší práci. Takže co je ve světě nového? (Rodiče Lilli Hornig si ponechali i po vzniku Československa rakouskou státní příslušnost, pozn. autora)

V Německu to ale pro Židy nebylo tehdy bezpečné.

V Berlíně jsme žili do roku 1933. Tatínek pracoval ve farmaceutické firmě Schering-Kahlbaum (pro tuto společnost mezi prvními na světě syntetizoval ženský hormon estrogen, pozn. autora). Blízký kolega ho varoval, že jeho jméno figuruje na seznamu lidí, kteří mají být posláni do koncentračního tábora. Firma mu zařídila práci na pobočce v New Yorku, kde měl za úkol založit výzkumnou laboratoř, což se mu podařilo.

Rodný dům Lilli Hornig na Masarykově třídě v roce 2015 (foto M. Krsek)

Jak jste se „holka z Ústí“ dostala až k atomové bombě?

S rodiči jsem žila ve státě New Jersey a v roce 1942 nastoupila na Harvard na postgraduální práci. Tam jsem hned první den poznala Donalda Horniga. O rok později jsme se vzali a oba jsme pracovali na válečných projektech; na jaře 1944 jsme byli požádáni, abychom odjeli do Los Alamos (tajné výzkumné centrum v Novém Mexiku, pozn. autora). Don navrhl a vyrobil „Jednotku X“, která odpálila plutoniovou bombu, a já pracovala na návrhu vysoce explozivních tvarovaných náloží nebo „čočkách“, které obklopovaly radioaktivní jádro.

Dovětek autora:

Lilli Hornig se dostala do tajného výzkumného střediska atomových zbraní jako manželka uznávaného chemika Donalda Horniga, který patřil do nejuzšího výzkumného týmu. Avšak i ona brzy dostala důležitý vědecký úkol. Jako jediná ze dvou žen pracovala na vývoji plutonia, kvůli zdravotnímu nebezpečí pak byla přeřazená do oddělení výbušnin. Přihlížela prvnímu zkušebnímu atomovému výbuchu světa. Ohromena jeho ničivou silou podepsala petici vědců, která vyzývala prezidenta USA, aby bombu nepoužil na lidské cíle. Má 13 pravnoučat a žije v USA ve městě Providence.

MINERÁLY MOSTECKÉ PÁNVE

Zuzana Vařilová

Zajímavé nálezy z hnědouhelné mostecké pánve představila výstava „Minerály mostecké pánve“, jež byla k vidění v muzeu od 19. 2. do 1. 5. 2016. Základ výstavy byl zapůjčen z Oblastního muzea v Mostě a představil návštěvníkům minerály z oblasti mostecké pánve formou mikrofotografií Petra Fuchse. Zachycené krystaly minerálů se leckdy dají okem přehlédnout, neboť dosahují velikosti často jen několika milimetrů. Příkladem je nejen běžný pyrit, markazit nebo křemen, ale i krystaly síry, aragonitu, dolomitu, whewellit, sideritu, sádrovce, nebo zkamenělá třetihorní pryskyřice.

Kolekce fotografií byla navíc doplněna o vitríny se vzorky typických minerálů, nalezených při těžbě hnědého uhlí. Vystavené exponáty pocházely z geologických sbírek ústeckého muzea, doplněné o kousky ze sbírek mosteckého muzea a soukromé sbírky Zdeňka Dvořáka. Poprvé byly veřejnosti představeny také kusy mohutného třetihorního kmene, objeveného v roce 2015 v lomu Vršany, spolu s dalšími ukázkami fosilních dřev z muzejních sbírek.

Výstava o minerálech mostecké pánve (foto J. Preclík)

ČESKÉ ŠVÝCARSKO OČIMA VÁCLAVA SOJKY

Zuzana Vařilová

Výstava byla uspořádána ve spolupráci se Správou NP České Švýcarsko u příležitosti 15. výročí založení tohoto nejmladšího národního parku. V době od 1. 12. 2015 do 3. 4. 2016 představila návštěvníkům přírodu zdejší jedinečné pískovcové oblasti prostřednictvím fotografií Václava Sojky. Autor je s pískovcovou krajinou Českého Švýcarska spjat od svého dětství a je také dlouholetým pracovníkem ochrany přírody. Hledáček svého fotoaparátu zaměřuje nejen na tradiční, turistům známé pohledy, ale i na místa skrytá v divočině, včetně dokumentace jejich plachých obyvatel. Nenapodobitelným způsobem tak pronikl do duše zdejší krajiny. Václav Sojka je autorem fotografií v mnoha známých publikacích a za své fotografie získal i řadu ocenění.

Více než 60 fotografií krajiny Českého Švýcarska, vybraných druhů zvířat a rostlin doplnily na výstavě dermoplastické preparáty zapůjčené Správou národního parku spolu s exponáty ze sbírek Muzea města Ústí nad Labem. Nechyběly zde ani interaktivní prvky pro děti či hravé dospěláky.

Výstavu provázel cyklus celkem sedmi přednášek o krajině Českého Švýcarska, který zahájil v prosinci 2015 sám Václav Sojka všeobjímající přednáškou. Cyklus poté pokračoval až do března 2016. Přednášející, kte-

ří byli do muzea pozváni, jsou odborníky dlouhodobě působícími v národním parku. Témata přednášek se věnovala geologické stavbě území a typické pískovcové morfologii, vzácné květeně, chráněným druhům hmyzu i zdejší rozmanité fauně, a v neposlední řadě i lesním řemeslům a drobným památkám.

Dermoplastické preparáty druhů zvířat žijících na území národního parku spolu s fotografiemi V. Sojky (foto J. Preclík)

Výstavní místnost představující národní park České Švýcarsko (foto J. Preclík)

Přednáška historičky Natalie Belisové v Císařském sále muzea (foto J. Preclík)

LABSKÁ KRÁLOVNA

Martina Kaucká

Labská královna navštívila muzeum minulý rok dokonce dvakrát. V obou případech ji doprovázeli všudypřítomní trpaslíci. Dokonce i její červnová návštěva proběhla na Mezinárodní den trpaslíků! V ten den postavíčky z knihy od Daniely Nechanické a Zdenka Havráňka provázely návštěvníky nově otevřenou výstavou Staré pověsti české a na konci prohlídky je přišel pozdravit sám Alois Jirásek. Po této prohlídce se děti rozutekly na stanoviště a plnily všemožné úkoly přesně tak, jak se o nich v knize píše.

V muzeu byl sestrojen PEKELNÝ STROJ, katapult, jehož posláním bylo seslat odpadky, v tomto případě papírové koule, na město Ústí. K tomu děti pobízel samotný loupeživý rytíř z Větruše. U obra si vyzkoušely, jaké to je mít nohy velikosti „O“, tedy nohy obří... asi tak 1 m dlouhé. Nakonec se v nich pomaličku učily chodit, ale všichni byli po kratičkě procházce rádi, že mohou obří nohy nechat obrovi

Loupeživý rytíř s katapultem (foto J. Preclík)

Výroba lucerniček (foto J. Preclík)

a upalovat stavět Valtířovský kostel tak, jako to někdy před mnoha lety udělali FRIDRICH s HEINRICHEM. Pak už je čekala jen výroba trpasličí čepice, a ty z dětí, které neztratily ani jeden lísteček při procházení hustého křoví, byly DOBRÝMI SKŘÍTKY Z NĚMČÍ odměněny sladkou mincí.

I při prosincové návštěvě Labské královny se soutěžilo. Nejdříve ale měli malí návštěvníci možnost poprvé spatřit na DVD novou pohádku „O pokladu z Mariánské skály“ a promítány byly i pohádky O pekelném stroji a Labské královně. Z promítacího plátna se nám trpaslíci z Mariánské skály rozutekli do celé budovy a soutěžní stanoviště byla zcela v jejich režii. Vyráběly se lucerničky, trpasličí čepice i nůše na lístečky. Trpaslíci uspořádali závody „O krátkých nohách“ a dokonce děti naučili těžit drahé kovy.

Nad oběma akcemi držela již tradičně ochrannou ruku Labská královna, která všechny soutěžící bohatě odměnila.

Labská královna předává ceny (foto J. Preclík)

ČTENÍ PRO ŠKOLKY VE VÝSTAVĚ STROMY JAKO DOMY

Martina Pospíšilová

Na únor a březen 2016 připravilo oddělení muzejní pedagogiky pro školky doprovodný program k výstavě *Stromy jako domy*. Školek se objednalo moc, přišlo 437 dětí (celkem 21 tříd ze 13 školek z Ústí i blízkého okolí). Práce to však byla pěkná a veselá, jak už to s malými dětmi bývá.

Protože jsme chtěli, aby se v našem muzeu každý malý človíček cítil jako doma, začalo se hrou. Že děti vědí, jak dělá čáp, sova nebo ježek, bylo za chvíli slyšet celým muzeem. I po schodech tu chodíme jako lišky, pěkně po čtyřech. A tak paní učitelky, které děti připravily na vzorné, tiché a ukázněné chování, nejprve nevěřícně koukaly, ale po chvílce se leckterá s úsměvem přidala.

To už jsme dorazili k samotné výstavě. I tady jsou trochu jiná než běžná pravidla. Už sice chodíme docela ukázněně, ale smíme si pohladit divoké

Komentovaná prohlídka výstavy *Stromy jako domy* pro školky (foto J. Preclík)

Jako divá zvěř.... a výrobky z papíru (foto J. Preclík)

prase, srnku a taky prstíkem zkusit, jak píchá ježek. „Podívej, to je liška“, „Jé, támhle jsou veverka“, „Ten ptáček je maličký“ zní výstavou hlásek po hlásku. Děti se zatajeným dechem natahují ruce k divočákovi. Když je vše řádně prohlédnuto, usedáme na židličky a koberec a hurá na pohádku.

První se jmenuje „O drzém veverčákovi“. My se o veverkách dozvíme, kde mají svá obydlí, jak si je označují, na co jim slouží jejich ocásek a co vše sbírají do svých spižiren. Při honičce Zrzka s Pizizubkou nikdo ani nedutá, našťastí vše dopadlo dobře, můžeme se klidně pustit do druhé pohádky. Je o ptáčkově, kterého děti neznají, nejprve tedy trochu povídání a pár obrázků. Dudka jsme si představili, pohádce „Jak se dudek příliš parádil“ nic nestojí v cestě. Je o panu Ofinkovi, který měl stále velký nepořádek, a také o slečně lasičce, co převléká kožíšky podle ročního období. Pohádky z knížky Evy a Michala Skořepových „Chytré pohádky z lesní mýtiny“ od nakladatelství GRADA se dětem opravdu líbí.

Po pohádce se vydáváme do ateliéru muzejní pedagogiky, kde byla připravena dílnička. Protože jsme dlouho seděli, tak se opět rozhýbeme pohybovou hrou a jdeme znovu jako zvířátka. V ateliéru nás čekají pěkně připravené stolečky. A co si vyrobíme? Aby se dílka různých tříd ve školce neopakovala, máme připraveny tři druhy: výra z roličky s opravdovým peřím na ouška, sovičku z papírového tácku, nebo ptáčka na hnízdě. Vše je nachystáno tak, aby to i ty nejmenší ručičky dokázaly vyrobit. A tak jsou všichni spokojeni, protože se opravdu podařilo. Ještě pár nezbytných fotografií, to aby maminky měly co prohlížet. Děti dostanou pracovní listy na práci ve školce a závěrem se s námi vesele loučí: „Ahoj Martiny, ahoj Kubo, tak zase někdy u vás na muzejní pedagogice...“

ZÁPŮJČKA NA VÝSTAVU V NĚMECKÉM HISTORICKÉM MUZEU

Muzeum města Ústí nad Labem poskytlo několik předmětů ze svojí sbírky jako zápůjčku na výstavu „**1945 – porážka, osvobození, nový začátek**“, která se konala od 24. dubna 2015 do 10. ledna 2016 v Německém historickém muzeu (Deutsches Historisches Museum) v Berlíně. Výstava se zabývala koncem druhé světové války a událostmi po jejím skončení ve 12 evropských zemích, mezi nimiž bylo zastoupeno i Československo. Tematizován byl stav společnosti a politický systém na konci války a jejich proměny v době poválečné. Stranou nezůstal ani každodenní život obyvatel a biografie vybraných osobností.

Ústecké muzeum na výstavu zapůjčilo dekret o vlastnictví půdy, rukávovou pásku Revolučních gard a další předměty.

Berlínské Německé historické muzeum je centrální muzejní institucí pro německé dějiny. Leží v samém centru Berlína, na třídě Unter den Linden v budově Zbrojnice (Zeughaus). Patří k nejrespektovanějším evropským muzeím současnosti. Výstava 1945 – porážka, osvobození, nový začátek se dočkala velkého zájmu veřejnosti – již počátkem listopadu byl přivítán 100 000 návštěvník. Pro Muzeum města Ústí nad Labem je velkou poctou, že se mohlo na této pozoruhodné výstavě v přední evropské muzejní instituci podílet. (Tomáš Okurka)

OHLÉDNUTÍ ZA DRUHOU POLOVINOU CYKLU „JAN HUS A MARTIN LUTHER V INTERDISCIPLINÁRNÍCH SOUVISLOSTECH“

Přednáškový cyklus, připomínající výročí upálení M. Jana Husa a zahájení aktivit Martina Luthera, vyvrcholil v druhé polovině roku 2015. Velkým zážitkem byla přednáška ředitele Ústavu dějin umění FF UK v Praze prof. PhDr. Ing. Jana Royta, Ph.D. k ikonografii Jana Husa a Martina Luthera ve výtvarném umění. Z důvodu velké návštěvnosti se akce konala 23. 9. 2015 v Císařském sále. Zsvěcený výklad si nenechal ujít ani větší počet studentů i pedagogů, spjatých zejména s katedrou historie FF UJEP v Ústí n. L., kde Jan Royt také působí. Přednáška prof. Ctirada Pospíšila, Th.D. (21. 10. 2015), autora knihy „Husovské otazníky“, ukázala problematiku z dalších úhlů pohledu a přinesla velmi zajímavou diskusi. Dne 25. 11. 2015 představila Mgr. Táňa Šimková z Národního památkového ústavu ÚOP Ústí nad Labem kostely luteránské šlechty na Ústecku. Její příspěvek se týkal

Přednáška prof. Jana Royta v Císařském sále (foto J. Preclík)

zejména stavební historie kostelů v Krásném Březně, Svádově a Valtířově. Účastníci přednášky, jež se konala 9. 12. 2015, se pod vedením PhDr. Blanky Zilynské z Ústavu českých dějin FF UK v Praze vydali na zajímavé virtuální putování po stopách Jana Husa v Kostnici a podívali se i do míst, kam se běžný návštěvník obvykle nedostane.

Přednáškový cyklus potvrdil zájem ústeckého publika o celoroční řadu historických přednášek s jednotným ústředním námětem a přiměl nás učinit z původně solitérní akce každoroční tradici. V roce 2016 se návštěvníci muzea mohou těšit na osm přednášek cyklu „Cesty do minulosti“, které spojuje téma „DOBA LUCEMBURSKÁ“. Budou probíhat od března do prosince a jejich témata i termíny lze najít na webu muzea i v měsíčních programech. (Jana Hubková)

PREMIÉRA POHÁDKY

Ústecké pověsti v podobě animované pohádky dostaly třetí pokračování. Po Pekelném stroji na Větruši a Labské královně rozhýbal tým tvůrců příběh o trpaslicích s názvem „Poklad z Mariánské skály“. Premiéru nové pohádky v Muzeu města Ústí nad Labem na Mikuláše 6. prosince 2015 vidělo na 500 dětí.

Příběh čerpá z dlouho tradovaných regionálních legend, které vycházely tiskem na konci 19. a v první polovině 20. století. A v roce 1996 je sesbíral, přeložil z němčiny a přepracoval autorský tým Zdeněk Havránek a Daniela Nechanická. Přivedli na svět knížku Labská královna. Příběhy o obrech, skřítcích, rytířích a loupežnících od řeky Labe z Ústí a okolí měly velký čtenářský ohlas. V roce 2007 se tvůrci pustili do zfilmování první pověsti. Autoři zvolili v regionální produkci nepříliš obvyklou formu animované pohádky, které výtvarnou podobu vtiskl ilustrátor knihy, známý ústecký výtvarník Michal Novák. Šlo o velmi náročnou klasickou animaci. O dva roky později následovalo zfilmování druhé pověsti, tentokrát už za pomoci počítačové animace. Oba filmy namlouvali známí herci, Pekelný stroj na Větruši Jiřina Jirásková a Labskou královnu Josef Náhlovský.

Ilustrace Michala Nováka v pohádce „Poklad z Mariánské skály“

Třetí pověst vznikla s šestiletým časovým odstupem. Tentokrát se do tvůrčího týmu újeji zapojilo i muzeum v podobě autora scénáře historika Martina Krska a aktérky příběhu geoložky Zuzany Vařilové. Zahrálo si i několik exponátů ze sbírky geologie – zejména vizuálně atraktivní minerál zvaný natrolit. Mariánská skála totiž platí za mezinárodně vyhlášené naleziště tohoto nerostu.

Poutavý příběh o boji mezi trpaslíky a lidmi, který skřítkové prohráli, je opět zpracovaný animací, tentokrát však zahrnuje také reálné prostředí v geologickém depozitáři muzea a kamenolomu v Mariánské skále. Autoři se tím snažili propojit dávnou legendu se současností a ukázat, že se nevědomky do dnešních dnů pohybujeme kolem památek na starý trpasličí svět, který kdysi vládl krajskému městu. Komentář k pohádce namluvil svým charakteristickým projevem herec Pavel Liška. Režii a postprodukci vedl Jiří Petřů, postavy rozhýbal animátor Jiří Vilímek a hudbu složil Zdeněk Novák. Projekt financovalo statutární město Ústí nad Labem v produkci oddělení cestovního ruchu. Animace pohádky, hudební podklad, autorská práva, tři jazykové verze a výroba 1000 kusů DVD vyšly na 352 000,- Kč.

Tvůrčí tým pohádky v lomu na Mariánské skále - zleva doprava: Jiří Petrů (kamera, režie a postprodukce), Zuzana Vařilová (drobná herecká epizoda), Martin Krsek (scénář) a Michal Novák (ilustrace, výtvarné ztvárnění) (foto L. Zavoral)

Natočení třetí animované pohádky je součástí dlouhodobého projektu Labská královna, který zahrnuje pohádkový geocaching po městě a okolí, cyklomapu s pohádkovými trasami pro rodiny s dětmi. Každoročně vrcholí Dny s Labskou královnou, které pořádá město a uskutečňují se i v prostorách muzea. Projekt podporuje regionální patriotismus prostřednictvím popularizace starých pověstí o Ústí již u nejmenších Ústečanů. (Martin Krsek)

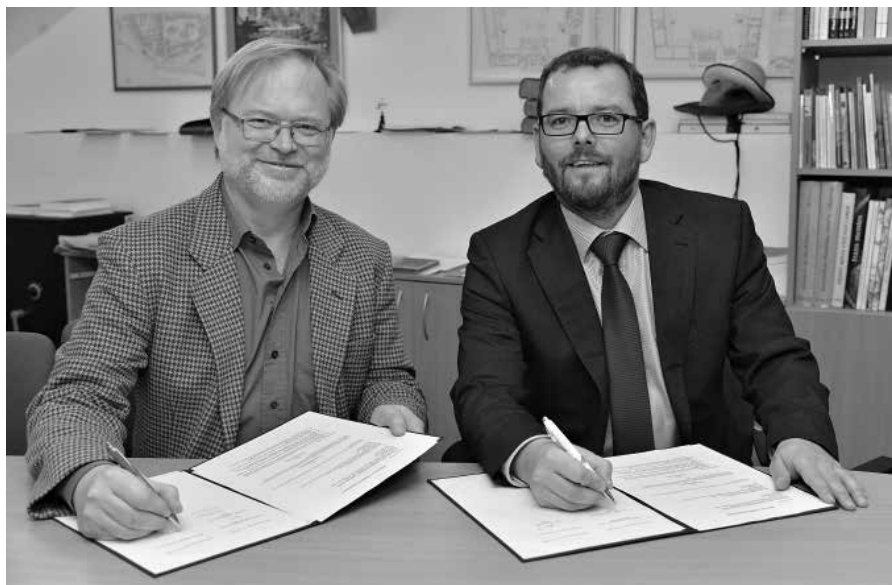
SPOLUPRÁCE MUZEA A UNIVERZITY

Dne 15. prosince 2015 byla podepsána smlouva o vzájemné spolupráci mezi Muzeem města Ústí nad Labem a Univerzitou Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem. Tím byl položen základ pro další rozvoj vzájemné spolupráce. Uzavření této smlouvy je nejen naplněním jednoho z dílčích kroků zajištění budoucího rozvoje ústeckého muzea, ale především umožňuje vzájemně

výhodnou spolupráci v řadě oblastí vědy, kultury nebo vzdělávání. Muzeum města Ústí nad Labem a Univerzita Jana Evangelisty Purkyně mají v další spolupráci na co navazovat. Již od počátku devadesátých let 20. století se realizují každoroční vědecká historická kolokvia, především ve spolupráci s Ústavem slovansko-germánských studií FF UJEP nebo s Katedrou historie FF UJEP.

Ve spolupráci s UJEP vydává již více než 15 let muzeum vědecký recenzovaný časopis *Ústecký sborník historický*, v minulosti univerzita a muzeum spolupracovaly na řadě projektů, jako byly například oslavy 100. výročí objevu kosmického záření v roce 2012, nebo v letech 2011–2015 projekty „*Společenské, kulturní a ideové transfery v historii příhraničního regionu severozápadních a severních Čech a jejich role pro jeho udržitelnost*“ a projekt „*Příběhy míst. Topografie soudobé paměti národa*“.

Smlouva je základem nejen pro úspěšnou realizaci dalších společných projektů historických, uměleckých nebo přírodovědných, ale má také za cíl touto spoluprací významně přispět k rozvoji města Ústí nad Labem. (Václav Houfek)

Ředitel muzea Mgr. Václav Houfek a rektor UJEP doc. RNDr. Martin Balej, Ph.D. při podpisu smlouvy o vzájemné spolupráci (foto J. Preclík)

PAMĚTNÍ DESKA K VYHNÁNÍ Z POHRANIČÍ V ROCE 1938

Muzeum města Ústí nad Labem se podílelo na projektu dokumentace osudů více než tři set tisíc obětí vyhnání z pohraničí Československa nacisty v roce 1938. Hlavním garantem projektu je Centrum české historie, o. p. s., které některé výsledky své práce prezentuje prostřednictvím webu <http://www.utekyavyhnani1938.cz/>, ale především iniciovalo vznik pamětní desky. Tato deska připomíná utrpení desetitísíců Čechů, Židů nebo demokraticky smýšlejících Němců, kteří na cestě uprchlíků ve vlastní zemi také prošli prostorami Masarykova nádraží.

Záštitu nad odhalením pamětní desky převzal předseda Senátu Parlamentu České republiky Milan Štěch (ČSSD), který ve svém projevu u příležitosti odhalení pamětní desky zmínil, že je nutné připomínat nejen utrpení obětí válečných nebo poválečných, ale také dnes bohužel často zapomenuté příběhy lidí, kteří se stali oběťmi vyhnání ze svých domovů již v roce 1938. Pamětní deska Čechům, Židům a protinacisticky smýšlejícím Němcům vyhnáným v roce 1938 z českého pohraničí byla slavnostně odhalena 12. listopadu 2015 na pražském Masarykově nádraží. (Václav Houfek)

Pamětní deska na Masarykově nádraží v Praze
(foto V. Houfek)

KOLEKCE VZORKŮ DEKORAČNÍHO KAMENE

Muzeum města Ústí nad Labem získalo unikátní kolekci vzorků dekoračních kamenů, která byla shromážděna v letech 2011 až 2015 v rámci projektu „**Surovinové zdroje pro obnovu kulturního dědictví**“. Tento projekt byl podpořen prostřednictvím Ministerstva kultury ČR v rámci programu NAKI. Projekt byl řešen ve spolupráci akciové společnosti Unipetrol výzkumně vzdělávací centrum a UJEP v Ústí nad Labem (hlavním řešitelem projektu byl Ing. Petr Koutník). Cílem projektu bylo identifikovat, zmapovat a charakterizovat tuzemské surovinové zdroje klíčových nerostných surovin použitelných pro obnovu kulturního dědictví, zejména nemovitých památek. Výsledky jsou prezentovány na webových stránkách, které jsou primárně určeny pracovníkům Národního památkového ústavu, restaurátorům a dalším odborníkům, kteří se obnovou památek profesně zabývají, k nahlédnutí jsou však i pracovníkům příbuzných oborů a laické veřejnosti (<http://kame-nology.fzp.ujep.cz/index.php?page=list>). V databázi je uvedena lokalizace

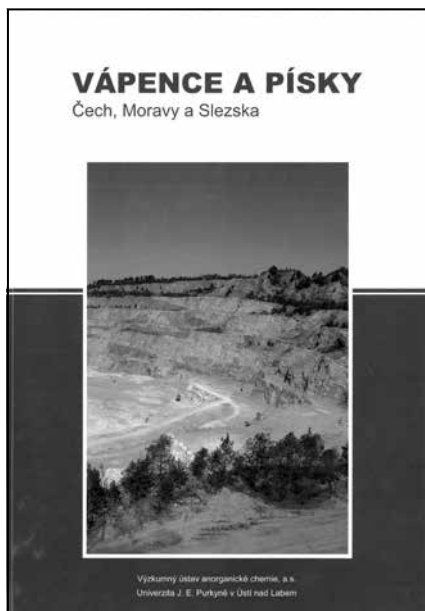
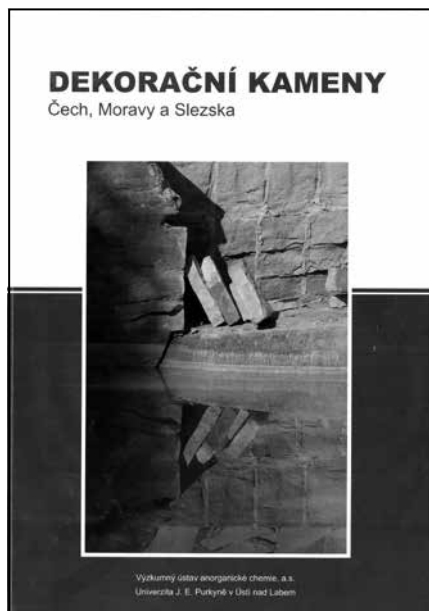

Vzorky dekoračních kamenů uloženy v budově Unipetrol výzkumně vzdělávací centrum, odkud byly převezeny do ústeckého muzea (foto J. Preclík)

lomů, popsány vlastnosti těžených surovin, jejich fotodokumentace a řada dalších informací.

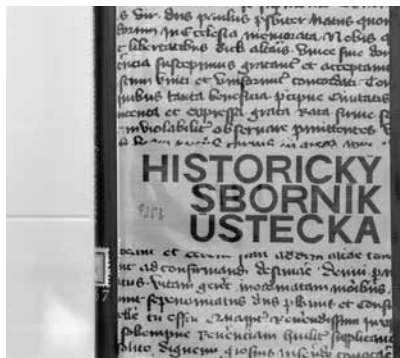
Kolekce 86 reprezentativních, v rámci projektu odebraných a popsáných vzorků byla muzeu darována spol. Unipetrol výzkumně vzdělávací centrum v únoru letošního roku. Každý druh dekoračního kamene existuje fyzicky ve více kusech, odebrán byl vždy typický vzorek horniny spolu s dalšími vzorky se specifickými znaky dokumentovanými v lomových stěnách. Kameny byly fyzicky převezeny do budovy muzea ve čtvrtek 24. 3. 2016 a do geologických sbírek budou zapsány v průběhu roku 2016. Zaplnily více než 70 beden a zabraly tak jeden celý posuvný regál v geologickém depozitáři.

Získané informace o lomech dekoračního kamene, pískovnách i lomech čistých vápenců vhodných pro výrobu vápna v celé ČR, včetně poznatků o samotných nerostných surovinách, byly shrnuty ve dvou reprezentativních publikacích: „*Dekorační kameny Čech, Moravy a Slezska*“ a „*Vápence a písky Čech, Moravy a Slezska*“. Obě uvedené knihy jsou k nahlédnutí v naší muzejní knihovně. (red)

Dvě publikace shrnující výsledky projektu jsou k dispozici v muzejní knihovně

EXPONÁTY MĚSÍCE

Exponáty měsíce v období listopad 2015 až duben 2016:

listopad	Amonit z řeky Ohře (a další amonité ze sbírek muzea)
prosinec	Malba "Klanění pastýřů"
leden	Proměny Ústeckého sborníku historického
únor	Sv. Václav jako patron města Ústí nad Labem
březen	Městská policie před rokem 1930
duben	Klíše a Bukov na starých pohlednicích

Na první straně obálky:

Červenka obecná – pták roku 2016 (fotografie Václava Sojky z výstavy o Českém Švýcarsku)

Na druhé a třetí straně obálky:

Ilustrace z historického časopisu „Vynálezy a pokroky“, který je k dispozici v muzejní knihovně

Na čtvrté straně obálky:

Katalogový list firmy Thonet kolem roku 1900

PŘÍSPĚVKY K ÚSTECKÉ VLASTIVĚDĚ
číslo 13

Vydalo © Muzeum města Ústí nad Labem
2016

Tisk: Jiří Bartoš – SLON, spol. s r. o., Ústí nad Labem

Náklad: 500 výtisků

Redakce, grafická úprava a sazba: RNDr. Zuzana Vařilová, Ph.D.

Jazyková redakce: Ivana Bublíková, Mgr. Michaela Nedvědová

Redakční rada: Mgr. Václav Beran, Mgr. Václav Houfek, Helena Houfková,

Mgr. Martin Krsek, Mgr. Eliška Wiesnerová

Adresa: Muzeum města Ústí nad Labem, Masarykova 1000/3, 400 01

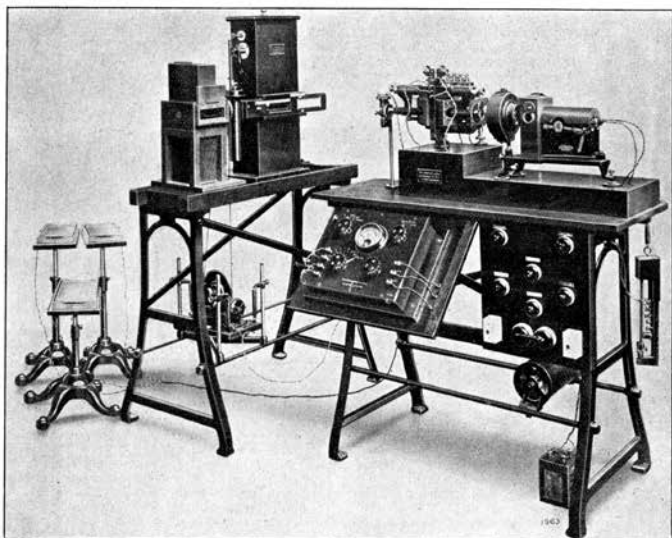
Ústí nad Labem, telefon: 475 210 937, web: www.muzeumusti.cz

Evidenční číslo MK ČR E 10794

ISSN 1213-1873

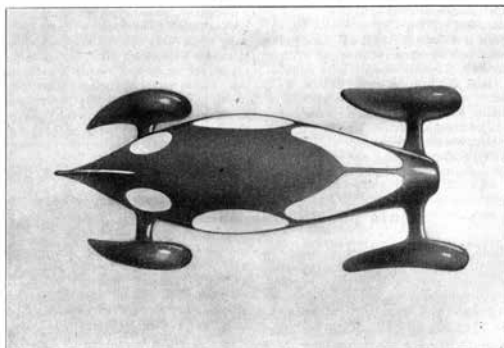
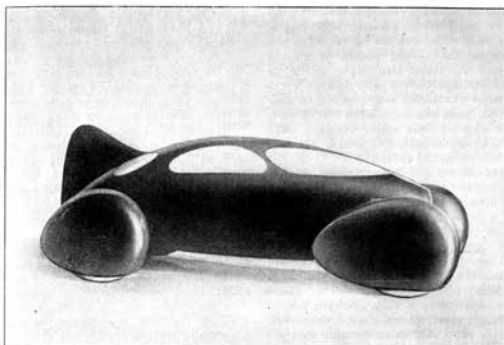
VYNÁLEZY A POKROKY...

Kardiografické zařízení se suchými, nepolarisujícími elektrodami.
The Cambridge and Paul Instrument Co. v Londýně.

Nový ochranný oblek hasičský.

Návrh automobilu pro velkou rychlost.

*Vydalo Muzeum města Ústí nad Labem v roce 2016
ISSN 1213-1873*

www.muzeumusti.cz